

Aile, toplumsal yapıyı anlamak için başvurulan en önemli ve temel kurumlardan biridir. Toplumun en küçük yapı taşı olarak, içinde bulunduğu toplumun özelliklerini yansıtırken, aynı zamanda kendi özellikleriyle toplumsal hayata yön veren merkezi bir konumdadır. Dinî inançlar, ekonomik düzen ve eğitim farklılıkları gibi sosyal hayattaki önemli itici güçlerden etkilenen aile, insanlık tarihiyle birlikte var olmuş ve çok sayıda farklı tanıma konu olmuştur. Türk Dil Kurumu'na göre aile, kan ve evlilik bağına dayanan, kardeşler, koca, karı ve çocuklar arasındaki ilişkilerin meydana getirdiği toplumdaki en küçük birimdir. Diğer tanımlar ise aileyi, insan ilişkilerini düzenleyen, ekonomik ve sosyokültürel yapıyı oluşturan sosyal bir kurum; eşler arasında cinsel ilişkinin düzenlendiği, çocuk ve eşler arasında sıcak, güven verici ilişkilerin bulunduğu, ekonomik faaliyetlerin cereyan ettiği bir yapı olarak ele alır. Aile, iki veya daha fazla kişiden oluşan, belirli duygusal bağlara sahip, birbiriyle ilişkili roller üstlenen, aidiyet ve sevgi duygularını paylaşan bir yapıdır. Biyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuki ve sosyal yönleri olan bu toplumsal birim, insan soyunun devamını sağlayan, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı ve maddi-manevi kültürel değerleri nesillere aktaran kritik bir kurumdur. Evlilik, karşıt cinsten iki yetişkin bireyin cinsel ilişkilerini toplumun koyduğu kriterler çerçevesinde yürüttüğü, ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve biyolojik amaçlar doğrultusunda aile kurmak ve çocuk sahibi olmak için yapılan yasal bir anlaşma ve dayanışmadır. Aile, sosyalleşme sürecinde son derece önemli bir konumda olup, bireyin doğum öncesinden ömrünün sonuna dek yaşantısı üzerinde derin etkiler bırakır; kültürel değerlerin korunması, aktarılması ve çocukların kişilik gelişiminde belirleyici rol oynar. Ebeveyn tutumları ve yetiştirme biçimleri, çocukların davranışları, sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde büyük öneme sahiptir.

Ailenin tarihsel süreçteki değişimi ve gelişimi incelendiğinde, eski dönemlerde anaerkil toplum özelliklerinin hakim olduğu görülür. Bu dönemde anne, üretimde güçlü bir konumdaydı ve soy anne tarafından belirlenirdi. Erkeklerin üretim araçları geliştirmesiyle başlayan süreç, ilkel toplumun sosyal ve ekonomik çözülmesine yol açmıştır. Engels'in çalışmaları, modern öncesi Avrupa'da evliliklerin cinsel çekimden ziyade ekonomik şartlara dayandığını, kadının evsel köleliği üzerine kurulu ataerkil bir yapıya işaret ettiğini göstermektedir. Osmanlı aile yapısında da geniş aile modeli ve yaşlı erkeğin mutlak otoritesi hakimdir.

Sanayileşme öncesi aile yapısı, genellikle kırsal kesimde yaşayan geniş ailelerden oluşuyordu.

Tarımsal faaliyetlerle uğraşan aileler, iş ve yaşamı iç içe sürdürürdü; çocuk bakımı büyükbaba ve büyükanne gibi yaşlı üyelere aitti. Bu dönemde çocukluk dönemi diye ayrı bir kategori bulunmaz, çocuklar erken yaşta üretime katılırdı. Mülkiyetin artışı ve miras düzenlemeleri, ataerkil yapının güçlenmesine ve tek eşli ailenin ekonomik şartlar üzerine kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Sanayileşme ve işçi aile yapısı, üretim alanlarının artması, toplumsal yapının değişmesi ve teknolojinin gelişmesiyle aile yapısı ve fonksiyonlarında köklü değişikliklere neden olmuştur. Sanayi Devrimi, feodal üretim tarzını sona erdirerek kapitalist üretime geçişi sağlamış, fabrikaların ortaya çıkışıyla işçi sınıfı oluşmuştur. Aile ve iş birbirinden ayrılmış, ailenin psikolojik, ekonomik ve sosyal fonksiyonları kreşler, okullar gibi aile dışındaki kurumlara devredilmiştir. Ebeveynler zamanlarının çoğunu ev dışında çalışarak geçirmeye başlamış, aile bağları zayıflamış, geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçiş hızlanmıştır. Kentleşme ve göç, bu dönüşümü desteklemiş, bireysellik ön plana çıkmıştır. Kadınların işçi ailesi içindeki rolü de değişmiş, ev dışındaki çalışma hayatı, geleneksel ev işleri ve çocuk bakımı pratiklerini etkilemiştir.

Günümüz toplum yapısında kentleşme, sanayileşme ve büyük şehirlere göç, çekirdek aile sayısını artırmış, ancak ailelerin çocuk bakımı, eğitim, sosyalleşme gibi temel fonksiyonlarını yerine getirmekte zorlanmasına yol açmıştır. Bu durum, toplumda tek ebeveynli, parçalanmış (eşlerin ayrıldığı, çocukların tek ebeveynde kaldığı) ve çözülen (ilişkilerin zayıf olduğu, evlilik dışı çocukların olduğu) aile türlerinin artmasına neden olmuştur. Alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, aile kurumunun işlevleri azalmış, çocuk bakımı ve ev hizmetleri gibi görevler ticari işletmeler ve kurumlar tarafından üstlenilmiştir. Akrabalık ilişkileri zayıflamış, aile üyeleri izole olmaya başlamıştır.

Aile çeşitleri, farklı kriterlere göre sınıflandırılır:

1. *Yerleşim Yeri Göre:

* Köy ailesi (homojen, ekonomik yapı, ebeveyn etkisi), Kent ailesi (heterojen, uzmanlaşma, ticarileşmiş fonksiyonlar, zayıf akraba ilişkileri), Kasaba ailesi (köy ve kent etkileşimi, geniş ve

çekirdek aile bir arada), Gecekondu ailesi (hem geniş hem çekirdek özellikler, düşük eğitim, güçlü akrabalık ve komşuluk).

2. *Büyüklüğüne Göre:

*Geniş aile (geleneksel, çok kuşaklı, tarım/hayvancılık, ataerkil, dikey/yatay), Çekirdek aile (modern, kentleşmiş, iş ve aile ayrımı, bireysel statü).

3. *Otoriteye Göre:

* Anaerkil aile (kadın otoritesi, soy anne tarafından), Ataerkil aile (erkek otoritesi, en yaygın, baba soyu, mülkiyet), Eşitlikçi aile (modern, eşler ve çocukların karar alımında söz sahibi olması).

4. *Soyun İzlenmesine Göre:

* Baba soyu, ana soyu, iki yanlı soy izlenmesi.

5. *Oturlan Yere Göre:

* Patrilokal, Matrilokal, Neolokal, Bilokal, Dayı yanına yerleşme.

6. *Eş Sayısına Göre:

*Monogami (tek eşli, modern norm), Poligami (çok eşli; poliandri - çok kocalık, polijini - çok karılık, ekonomik/demografik nedenler).

7. *Çevre Ölçütüne Göre:

* Egzogami (grup dışı evlilik, modern ve bazı ilkel toplumlarda), Endogami (grup içi evlilik, düzeni koruma, mülkiyeti elde tutma).

8. *Tercih Ölçütüne Göre:

* Levirat (ölen eşin erkek kardeşiyle evlenme), Sororat (ölen eşin kız kardeşiyle evlenme), Berder (çocukların karşılıklı evlendirilmesi), Taygeldi (dul kadın ve erkeğin çocuklarıyla evlenmesi), Beşik kertmesi (çocukların küçük yaşta nişanlanması).

Günümüzde farklı yaşam biçimleri ve yeni aile çeşitleri de ortaya çıkmıştır: Parçalanmış aile (boşanma/ölümle işlevini yitiren), Yeni geniş aile/Üvey aileler (boşanma sonrası yeniden evlenmelerle oluşan), Tek ebeveynli aile (eş kaybı, boşanma, evlilik dışı birliktelikler), Babasız aile, Üvey aile (kan bağı olmayan çocukların sahiplenilmesi), Birlikte yaşama (evlilik dışı ortak yaşam, kariyer ve sorumluluktan kaçınma), Yolcu aile (eşlerin farklı şehirlerde yaşaması), Bekâr kalma (kariyer odaklılık, özgürlük isteği). Modern yaşamın getirdiği boşanma oranları, evliliğin sorumluluklarından kaçınma, kariyer hedefleri gibi faktörler bireyleri evlilikten uzaklaştırmış, aile yapılarında sürekli bir dönüşümü tetiklemiştir. Kadınların iş hayatına katılımı, geleneksel kadın rollerini değiştirmiş ve ekonomik bağımsızlıklarını artırmıştır. Aile, bu dinamik süreçte hem toplumsal değişimlerin bir yansıması hem de bu değişimleri şekillendiren bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

Ailede İletişimin Temelleri ve Süreç Öğeleri

Ailede iletişim, bireylerin ilk iletişim deneyimlerini yaşadığı ve toplumsal yaşamın temelini oluşturan kritik bir unsurdur. Bu iletişim, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin kalitesini doğrudan etkiler ve bireylerin kişisel gelişimleri üzerinde önemli bir rol oynar. Aile içi iletişim, eşler arası, ebeveyn-çocuk arası ve kardeşler arası ilişkileri kapsar. Sağlıklı bir aile yapısının sürdürülebilmesi için bu ilişkilerin uyumlu, destekleyici ve anlayışlı olması gerekmektedir. İletişim sürecinde gönderici, mesaj, araç, alıcı ve geri bildirim gibi temel öğeler bulunur ve bu öğelerden herhangi birindeki aksaklık, iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini engelleyebilir. Bu nedenle, aile üyelerinin iletişim becerilerini geliştirmesi ve etkili iletişim yöntemlerini kullanması büyük önem taşır.

Sosyalleşme ve Bireyler Arası Etkileşim

Kişiler arası iletişim, bireylerin bilgi, düşünce, tutum ve duygularını semboller aracılığıyla aktarmasıdır. Bu süreçte sadece sözel ifadeler değil, aynı zamanda sözel olmayan unsurlar da (beden dili, mimikler, ses tonu vb.) önemli bir rol oynar. Aile, çocuğun sosyalleşme sürecinde ilk adımlarını attığı yerdir ve ebeveynler arasındaki olumlu ilişki, çocuğun mutlu ve sağlıklı bir çocukluk geçirmesine katkıda bulunur. İletişimde karşılıklı anlama, kabul ve saygı esastır. Ebeveynlerin çocuklarını dinlemesi, onların duygularını anlamaya çalışması ve onlara destek olması, çocukların özgüvenlerini artırır ve sağlıklı bir kimlik geliştirmelerine yardımcı olur.

Aile Alt Birimleri ve Kişilik Devletleri (Eric Berne)

Aile alt birimleri arasındaki iletişim, eşler arası ve ebeveyn-çocuk arası etkileşimleri içerir. Eşler arasındaki ilişki, sadece iki birey arasındaki duygusal bağdan ibaret değildir; aynı zamanda toplumla olan ilişkileri, sosyal rolleri ve karşılıklı beklentileri de kapsar. Eşlerin birbirlerine karşı sergiledikleri kişilikler, iletişim tarzları ve problem çözme becerileri, ilişkinin kalitesini doğrudan etkiler. Eric Berne'nün oyun teorisine göre, bireylerin evlilikte sergilediği kişilikler (Ana Devlet, Yetişkin Devlet, Çocuk Devlet) iletişimi şekillendirir. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde ise, ebeveynlerin hoşgörülü, sabırlı ve destekleyici olması, çocuklarla daha iyi iletişim kurmalarını sağlar. Özellikle ergenlik döneminde, ebeveynlerin empati kurması, yargılayıcı bir dil yerine ben dilini kullanması ve çocukların bağımsızlık ihtiyaçlarına saygı göstermesi önemlidir.

Ailenin İletişim Fonksiyonları ve Koerner-Fitzpatrick Modelleri

Ailenin iletişim fonksiyonları, kişilik ve kimlik gelişimi, değerlerin kazanılması, duygusal atmosferin yönetimi, değişimlerin yönetimi ve günlük yaşamın sürdürülmesi gibi çeşitli alanları kapsar. Bu fonksiyonların sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi, aile içi iletişimin kalitesini artırır ve aile üyelerinin refahını destekler. Aile iletişim modelleri, aile üyelerinin etkileşim kurma biçimlerini ifade eder. Ascan F. Koerner ve Mary Anne Fitzpatrick tarafından geliştirilen Aile İletişim Modelleri Teorisi, ailelerin belirli iletişim kalıplarını sürdürdüğünü öne sürer. Bu modeller demokratik, uzlaşmaya dayalı, koruyucu ve serbest yapıda olabilir. Demokratik ailelerde, her üyenin fikrine değer verilir, kararlar ortaklaşa alınır ve iletişimde açıklık ve dürüstlük ön plandadır. Koruyucu ailelerde ise otorite figürünün (genellikle ebeveynlerin) inançları ve değerleri ön plandadır, çocukların kendi fikirlerini ifade etmeleri sınırlı olabilir. Uzlaşmaya dayalı aileler, hem uyum hem de iletişimi dengede tutmaya çalışır, çatışmaları çözmek için işbirliği ve uzlaşma yöntemlerini kullanır. Serbest yapıda ailelerde ise iletişim düzeyi düşüktür, aile üyeleri birbirleriyle daha az etkileşimde bulunur ve bağımsızlık ön plandadır. Her ailenin kendine özgü bir iletişim modeli vardır ve bu model, aile üyelerinin kişilikleri, değerleri ve deneyimleri tarafından şekillenir.

İletişimi Destekleyen ve Engelleyen Etkenler

Ailede iletişimi destekleyen unsurlar arasında saygı, içtenlik, empati, dışsallaştırma, etkin dinleme ve ben dili bulunur. Saygı, aile üyelerinin birbirlerini olduğu gibi kabul etmesi ve birbirlerinin düşüncelerine değer vermesi anlamına gelir. İçtenlik, dürüst ve samimi olmayı, duyguları açıkça ifade etmeyi ve yapmacık davranışlardan kaçınmayı ifade eder. Empati, karşımızdaki kişinin duygularını anlama ve onun bakış açısıyla olaylara bakabilme yeteneğidir. Dışsallaştırma, sorunun kişiden bağımsız olarak ele alınması ve objektif bir şekilde değerlendirilmesidir. Etkin dinleme, karşımızdaki kişiyi dikkatle dinlemeyi, anlamaya çalışmayı ve geri bildirim vermeyi içerir. Ben dili, kendi duygularımızı ve düşüncelerimizi suçlayıcı olmadan ifade etme biçimidir. Bu unsurların kullanılması, aile üyeleri arasındaki bağı güçlendirir, anlayışı artırır ve olumlu bir iletişim ortamı yaratır. Aile içi iletişimi engelleyen unsurlar ise emir cümlelerinin sık kullanılması, gözdağı verme, sürekli öğüt

verme, yargılamak, yersiz övgü, ad takmak ve sürekli soru sormaktır. Bu tür iletişim biçimleri, çocukların özgüvenini zedeleyebilir, iletişim kurma isteğini azaltabilir ve aile içi ilişkileri olumsuz etkileyebilir. Aileler, bu olumsuz iletişim biçimlerinden kaçınarak, daha sağlıklı, yapıcı ve destekleyici bir iletişim ortamı oluşturabilirler. Bu sayede, aile üyeleri arasındaki bağlar güçlenir, bireylerin kişisel gelişimleri desteklenir ve aile genelinde mutluluk ve refah artar. Ayrıca, Ailede iletişim, bireylerin ilk iletişim deneyimlerini yaşadığı ve toplumsal yaşamın temelini oluşturan kritik bir unsurdur. Bunun yanında, Bu iletişim, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin kalitesini doğrudan etkiler ve bireylerin kişisel gelişimleri üzerinde önemli bir rol oynar. Öte yandan, Aile içi iletişim, eşler arası, ebeveyn-çocuk arası ve kardeşler arası ilişkileri kapsar. Diğer bir ifadeyle, Sağlıklı bir aile yapısının sürdürülebilmesi için bu ilişkilerin uyumlu, destekleyici ve anlayışlı olması gerekmektedir. Bu bağlamda, İletişim sürecinde gönderici, mesaj, araç, alıcı ve geri bildirim gibi temel öğeler bulunur ve bu öğelerden herhangi birindeki aksaklık, iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini engelleyebilir. Benzer şekilde, Bu nedenle, aile üyelerinin iletişim becerilerini geliştirmesi ve etkili iletişim yöntemlerini kullanması büyük önem taşır.

Annelik Rolünün Tanımı ve Kapsamı

Ünite, Dr. Öğr. Üyesi Zerrin MERCAN tarafından hazırlanan “Çocuğun Eğitiminde ve Gelişiminde Annenin Rolü” başlığı altında, anneliğin yaşam boyu süren ve çok boyutlu bir rol olduğunu vurgulamaktadır. Annelik, bebeğin anne rahmine düşmesiyle başlayan, büyük sorumluluklar, kişisel değişimler ve yeni roller edinmeyi içeren, aynı zamanda mutluluk verici bir deneyimdir (Aytekin, 2022). Bu rol, sadece kadın için değil, çocuk, baba/eş ve toplum için de kritik öneme sahiptir. Yapılan birçok bilimsel çalışma, annenin çocuğun yakın çevresinde bulunması ve sürekli etkileşim halinde olması nedeniyle gelişimsel süreçler üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunun altını çizmektedir (Açev, 2022).

İlk Eğitimci Olarak Anne ve Toplumsal Dönüşüm

Anneler, çocuğun yaşamında “ilk eğitimciler” olma rolüyle önemli bir etki yaratırlar. Yaşam boyu öğrenme sürecinde, çocuklarının informal deneyimlerini destekleyerek iyi alışkanlıkların (el yıkama, kitap okuma, dengeli beslenme), davranışların ve toplumsal normların (görgü kuralları) kazanılmasına rehberlik ederler. Bu yönüyle anneler, doğumdan itibaren yaşam boyu devam eden bir rehber konumundadır. Bu alanda AÇEV’in Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP) gibi projeler, anneleri çocukların ilk eğitimcileri olarak destekleyerek çocukların zihinsel gelişimine, okul başarısına ve yetişkinlikteki sosyal-ekonomik katılımlarına önemli katkılar sağlamıştır (Kağıtçıbaşı vd., 2005). Annelik rolünün toplumsal değişimlerle birlikte evrildiği de belirtilmektedir. Bayer (2020), annelik rolünün geleneksel “mutlak itaat” beklentisinden, kadının sanayi toplumunda iş yaşamına katılımıyla “meslek kadını” ve “süper kadın/anne” rollerine doğru değiştiğini ifade eder. Modern annelerden hem kariyerlerinde başarılı olmaları hem de çocuk yetiştirme konusunda bilgili, duyarlı ve rehber olmaları beklenmektedir.

Formal Eğitim Süreçleri ve Okul-Aile İş Birliği

Annelerin informal öğrenmeleri desteklemesinin yanı sıra, çocukların formal öğrenme süreçlerinde de önemli bir yer tuttuğu vurgulanmaktadır. Yapılan araştırmalar, annelerin (babalarla birlikte) çocuklarının okul yaşamını desteklemesinin çocuklar ve aileler üzerinde birçok olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Okul ve aile/anne arasında etkili iletişim, aile katılımının sağlanması, ortak hedefler belirleme ve öğrenme deneyimlerini takip etme, çocukların akademik başarılarını artırmakta, okula aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve disiplin sorunlarını azaltmaktadır (Şengönül, 2019; Mifamily, 2020). Bronfenbrenner’ın ekolojik kuramı, ailenin çocuğun en yakın çevresini oluşturan mikrosistemde yer aldığını ve bu sistemler arası etkileşimin çocuğun eğitim yaşantısını zenginleştirdiğini belirtir (Bronfenbrenner, 1981). Okul-aile ortaklıkları, bilişsel ve sosyal becerilerin gelişimini destekler, okuldan ayrılma oranlarını düşürür ve akademik başarıyı artırır. Araştırmalar, güçlü ebeveyn-okul ilişkileri kurma, sosyal ve entelektüel kaynakları sağlama, tüm ailelerin katılımını kabul etme ve yüksek beklentileri destekleme gibi stratejilerle bu ortaklıkların güçlendirilebileceğini önermektedir. Annelerin bu süreçlerde öncülük ettiği, ancak babaların ve diğer aile üyelerinin katılımının da sağlıklı gelişim için vazgeçilmez olduğu vurgulanır; nitelikli anne-baba katılımı her yaş ve eğitim kademesi için değerlidir.

Ünite, annenin çocuğun çeşitli gelişim alanlarındaki rollerini detaylandırır:

Gelişim Alanlarına Göre Annenin Rolü

***Fiziksel Gelişim:**

Anneler, bebeğin anne rahmine düşmesinden itibaren beslenme sürecinde (plasenta, anne sütü, ek gıdalar, dengeli beslenme) temel bir rol üstlenirler. Anne sütünün yenidoğan gelişimi, bağışıklık sistemi, beyin gelişimi ve anne-bebek bağı üzerindeki faydaları bilimsel olarak kanıtlanmıştır (Eker ve Yurdakul, 2006). Yetersiz beslenmenin ciddi sağlık sorunlarına, hatta bebek ve çocuk ölümlerine yol açtığı belirtilir. Ayrıca, anneler çocukların uyku düzeninin oluşturulmasında ve düzenli spor alışkanlıkları kazanmalarında da rehberlik ederler. Uyku, sağlıklı büyüme ve gelişme için temel bir faktördür ve annelerin ninni söyleme, sallama gibi geleneksel yöntemlerle bu sürece katkı sağladığı görülmektedir (Çevik, 2014). Anneler, çocuklarının sağlıklı ve iyi olma halini destekleyecek hareketleri yapmalarına uygun ortamlar oluşturmalı ve rol model olmalıdır.

***Bilişsel Gelişim:**

Anneler, çocukların algı, dikkat, problem çözme, yaratıcı düşünme, akıl yürütme gibi zihinsel süreçlerini desteklemek için zengin uyarıcı ortamlar sunarlar. Sağlıklı anne-çocuk etkileşimi,

çocuklarda güven duygusu oluşturarak öğrenme ve keşfetme isteğini artırır (Stephiana & Wisana, 2019). Kendini ifade edebilen çocuklar öğrenmeye daha isteklidir. Annelerin olumlu rol model olması, çocukların düşünme becerilerini gözlemlemesine ve denemesine olanak tanır. Erken yaşta annelere ve çocuklarına sağlanan destek, çocukların okul başarısını, akademik puanlamalarını ve öğrenmeye yönelik olumlu tutumlarını uzun süreli olarak etkiler (Bekman, 1992; Kağıtçıbaşı vd., 1993).

* Sosyal-Duygusal Gelişim:

Güvenli ve destekleyici aile ortamı, çocuğun sosyal gelişiminin temelini oluşturur. Anneler, çocukların paylaşma, sorumluluk alma, yardımlaşma gibi sosyal becerileri edinmelerine, kendilerini farklı yollarla ifade etmelerine ve toplumsal kuralları (görgü kuralları, değerler) öğrenmelerine rehberlik ederler. Çocuklar, anne-babalarını dikkatle gözlemleyerek, taklit ederek ve yeni modeller üreterek sosyal davranışlarını şekillendirirler (Menekşe, Uludağ, & Tokuç, 2018). Anneyle güvenli bağlanma, çocuklarda yüksek sosyal yeterlik ve daha az davranış problemi ile ilişkilidir (DeMulder vd., 2000). Duygusal gelişimde ise anneler, çocukların duygularını tanımlama, ifade etme ve başkalarının duygularını anlama becerilerini destekleyen ortamlar sunarlar. Aile içinde kazanılan değerler, davranışlar ve tutumlar kuşaklar arası aktarılır.

* Dil Gelişimi:

Dil, bireyin kendini ifade etmesinin ve kişilerarası iletişimin temel aracıdır. Anneler, anne rahminden itibaren başlayan bu süreçte, zengin uyarıcı dil ortamları oluşturarak, kitap okumayı teşvik ederek ve çocuklarla sürekli etkileşim halinde bulunarak dil gelişimine katkı sağlarlar (Karacan, 2000; Kol, 2011). Vygotsky'nin sosyokültürel gelişim kuramına göre dil, toplumsal uyum, değerlerin, düşüncelerin ve duyguların aktarılması için vazgeçilmezdir (Silalahi, 2019). Anneler, çocuklarının kendilerini sözel ve sözel olmayan yollarla ifade etmelerine olanak tanıyarak iyi bir rehber olurlar.

Özetle, anneler çocuklarının eğitiminde ve gelişiminde genetik ve çevresel bağlamda yaşam boyu etkili, merkezi bir rol üstlenirler. Ancak sağlıklı bir çocuk gelişimi, sadece annenin değil, babaların, diğer aile üyelerinin ve genel olarak sağlıklı bir toplumun ortak çabasıyla mümkün olan bütüncül bir süreçtir. Annenin rolü, bu geniş ekolojik sistemin önemli ve vazgeçilmez bir parçasıdır.

Babanın Değişen Rolü ve İlgili Babalık Modeli

Çocuğun eğitimi ve gelişiminde babanın rolü, modern toplumda giderek artan bir öneme sahiptir. Tarihsel süreçte babalık algısı, sadece ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılayan ve evde otoriter bir figür olarak konumlanan geleneksel rolden, çocukların bakım, eğitim ve gelişim süreçlerine aktif olarak katılan, anneyi destekleyen, çocuklarıyla etkin iletişim kuran ve kaliteli zaman geçiren ilgili bir babalık modeline evrilmiştir (Akçınar, 2017). Bu dönüşüm, babaların çocuklarıyla oyun oynama, okul aktivitelerine katılma, sohbet etme ve sosyal faaliyetlerde bulunma gibi aktif etkileşimleri tercih etmeleriyle belirginleşmektedir. Yapılan araştırmalar, ilgili ve şefkatli babaların çocuklarının eğitim sonuçlarının, ilgisiz babaların çocuklarına göre daha iyi olduğunu göstermektedir. Bebeklik döneminden itibaren babalarıyla ilgilenen, onları besleyen ve oyun oynayan çocukların zeka seviyeleri, dilsel ve bilişsel kapasiteleri artmakta; babanın akademik başarıya katılımının etkisi ergenlik ve genç yetişkinliğe kadar uzanmaktadır (Rosenberg ve Wilcox, 2006).

Eğitim Süreci, Katılımın Önemi ve Faydaları

Çocuğun eğitim sürecinde babanın katılımı, aile ortamında başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Eğitim, bireyin davranışlarında istendik değişiklikler meydana getiren, planlı ve amaçlı faaliyetler dizisi olarak tanımlanır (Ertürk, 2013). Eğitim informel (plansız, kendiliğinden) ve formel (planlı, uzmanlarca yürütülen) olmak üzere ikiye ayrılır. Formel eğitim de örgün (okul sistemleri) ve yaygın (halk eğitimleri, kurslar) olarak sınıflandırılır. Çocukların ilk eğitim ortamı aile olduğundan, anne ve babaların çocuklarının eğitim süreçlerine istekli, kararlı ve düzenli katılımı büyük önem taşır (Gür ve Kurt, 2011). Babanın eğitim etkinliklerine katılması, çocukların akademik başarılarını artırmanın yanı sıra, sosyal uyumlarını, davranış kazanımlarını ve okula devamlılıklarını olumlu yönde etkiler (Kotaman, 2008). Okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar olan süreçte baba katılımlarının azaldığı gözlemlense de, babaların katılımının çocukların ileriki yaşamlarındaki akademik başarı, davranış ve psikolojik durumları üzerindeki etkisi yadsınamaz (Tezel Şahin ve Özbey, 2009). Bu katılım, çocukların yanı sıra anneler ve eğitim kurumları için de faydalar sağlamakta, okul-aile-çocuk arasında güçlü bir iletişim köprüsü kurmaktadır.

Katılımı Etkileyen Faktörler ve Engeller

Babanın çocukların eğitim sürecine katılımını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Çalışma şartları, zaman sıkıntısı, okul öncesi eğitimin önemsiz görülmesi, okul veya öğretmenden kaynaklanan sorunlar, ebeveynlerin ekonomik zorlukları, eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve eğitim süreci hakkında yetersiz bilgiye sahip olunması gibi nedenler katılımı olumsuz etkileyebilir (Kutluana ve Şahan, 2021; Argon ve Kıyıcı, 2012). Ancak babalara eğitim faaliyetleri hakkında bilgi verildiğinde ve önemi anlatıldığında, okulda kendilerini rahat hissettikleri bir ortamla karşılaştıklarında etkinliklere daha cesaretli katılmaya istekli oldukları görülmektedir (Tezel-Şahin ve Özbey, 2009).

Çocuk gelişiminde babanın rolü, sadece eğitimle sınırlı kalmayıp, çocuğun tüm gelişim alanlarını kapsar. Gelişim, döllenmeden ölüme kadar süren, fiziksel, bilişsel ve psikososyal alanlarda meydana gelen, öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucunda bireyde oluşan değişimlerdir (Berk, 2013). Babanın ilgili olması; çocukla oyun oynamak, duygusal, ruhsal, fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak, iletişim kurmak, bakımını üstlenmek ve aktiviteler gerçekleştirmek anlamına gelir (Akçınar, 2017). Bu ilgili tutum, çocuğun zihinsel, sosyal, duygusal, dilsel, fiziksel ve cinsel gelişimine doğrudan katkı sağlar.

Gelişim Alanlarına Göre Babanın Rolü ve Etkileri

***Zihinsel Gelişimde Baba:**

* Babanın çocuğun hayatında etkin bir şekilde var olması, zengin uyarıcı bir çevre oluşturarak çocuğun düşünme, akıl yürütme, hafıza ve dil becerilerini içeren zihinsel süreçlerini destekler. Katılımcı babalar, çocukların problem çözme becerilerini geliştirir ve bilişsel gelişimlerine katkıda bulunur (Easterbrooks ve Goldberg, 1984). Babanın varlığı, çocuğun öz-benlik algısını ve akademik becerisini artırırken, yokluğu sosyal ve davranışsal sorunlara ve okul başarısızlığına yol açabilir (Radin, 1981). İlgili babaların çocuklarının matematik becerileri ve zeka test puanları daha yüksek olabilmektedir (Rossi, 1984).

***Sosyal ve Duygusal Gelişimde Baba:**

* Babalar, çocuklar için önemli rol modelleridir. Çocuklar, babalarını gözlemleyerek birçok sosyal davranışı öğrenirler. Baba ile kurulan güvenli ve sağlıklı bir bağ, çocuğun daha sosyal olmasını, duygularını daha etkili kontrol etmesini ve arkadaş ilişkilerinde başarılı olmasını sağlar (Kandır ve

Alpan, 2008; Lamb, 1997). Babanın katılımcı rol üstlenmesi, çocuklardaki davranış bozukluklarının azalmasına yardımcı olur (Uludağlı, 2017). Aile eğitim programlarına katılım, çocukların gelişimine olumlu katkı sağlarken, katılmayan ebeveynlerin çocuklarında yalnızlık, güvensizlik ve sorumsuzluk gibi problemler görülebilir (Argon ve Kıyıcı, 2012).

*Dil Gelişiminde Baba:

* Dil, bireyin sosyalleşmesi ve duygu-düşünce aktarımı için temel bir araçtır. Babanın çocuğun eğitim sürecinde yer alması ve onunla sohbet etmesi, çocuğun iletişim becerilerini artırır ve yeni kelimeler kullanmasını teşvik eder (Cowan ve Pruett, 2009; Kahraman ve Yuvacı, 2018). İlgili babalara sahip okul çağındaki çocuklar, okulda daha başarılı ve okuma becerileri daha gelişmiş olabilmektedir (Allen ve Daly, 2007).

*Fiziksel Gelişimde Baba:

* Fiziksel gelişim, vücudun tüm organ ve sistemlerinin gelişimi ile motor becerilerdeki değişim sürecini kapsar. Babanın katılımcı olması, çocukların fiziksel aktivite düzeyini yükseltir (Beets ve Foley, 2008). Babanın yokluğu veya düşük aktivite düzeyi, çocuğun obezite riskini etkileyebilir (Trost vd., 2001). Babaların çocuk bakımında anneye yardımcı olması, çocukların fiziki kazaları daha az yaşamasına ve sağlıklı kilo alımına katkıda bulunur (Nepomnyaschy ve Donnelly, 2015).

*Cinsel Gelişimde Baba:

*Cinsel kimlik gelişiminde anne ve babaların rolü çok önemlidir. Erkek çocuklar babalarını model olarak erkeksi davranışları öğrenirken, babanın yokluğu kimlik karmaşasına neden olabilir (Kuzucu, 2011). Kız çocuklarının babalarıyla kurdukları ilişki, ileriki yaşantılarında karşı cinsle kuracakları ilişkilerin kalitesini belirleyecektir (Saygılı ve Çankırılı, 2003).

Sonuç olarak, babanın gelişen ve değişen toplum içerisinde etkin bir babalık rolünü üstlenerek ilgili olması, çocuğun hem eğitim hem de gelişim süreçlerinde çok yönlü ve olumlu ilerlemesini sağlayan kritik bir faktördür. Bu, çocuğun sağlıklı, başarılı ve uyumlu bir birey olarak yetişmesinde temel bir destekleyici güçtür.

Ebeveyn Tutumlarının Temeli ve Gelişimsel Önemi

Bireyin içinde doğduğu ve büyüdüğü çevrenin özellikleri, özellikle de aile ile kurduğu ilişki biçimi, onun duygusal, bilişsel ve davranışsal gelişimini derinden etkileyerek kişiliğini şekillendirmektedir. Ailenin bireye karşı sergilediği tutum ve yetiştirme tarzı, özellikle kritik gelişim dönemlerinde belirleyici olmakta, çocuğun ilk toplumsal deneyimlerini yaşadığı bu ortam, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişiminde hayati bir rol oynamaktadır. Olumlu ebeveyn tutumları, bireylerin sağlıklı bir şekilde gelişerek bireyselleşmesini sağlarken, olumsuz tutumlar sağlıklı kişilik gelişimini engelleyebilir ve bu döngü nesiller arası aktarılarak toplumsal yapıyı etkileyebilir. Tutum, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarını düzenleyen eğilimlerin toplamı olup, anne baba tutumları çocuğun kabul edilme düzeyi (duygusal boyut) ve denetim düzeyi (kısıtlamadan hoşgörüyü) olmak üzere iki temel kıstas etrafında şekillenir. Bu ünite de sekiz farklı anne baba tutumu detaylı olarak ele alınmaktadır.

Demokratik anne baba tutumu, koşulsuz sevgi, kişilik gelişimini destekleme, çocuğun düşüncelerini özgürce ifade etmesini sağlama ve özerkliğini teşvik etme üzerine kuruludur. Bu ortamda yetişen çocuklar yüksek özgüven, özsaygı ve stresle başa çıkma becerileri geliştirirler. Kurallar net bir şekilde açıklanır ve karşılıklı iletişim esastır. Otoriter tutum ise çocuktan koşulsuz itaat bekler, kapalı iletişim tarzı benimser ve çocuğun isteklerini göz ardı eder. Sıkı kurallar ve cezalar, çocukta korku, kaygı, yalana başvurma, düşük öz yeterlilik, çekingenlik ve eleştirel düşünme eksikliği gibi olumsuz sonuçlara yol açar. Korumacı tutumda ebeveynler, çocuğun gelişim görevlerini onun yerine getirerek bağımsızlık becerilerini engeller. Bu durum, çocuğun sorumluluk almaktan kaçınmasına, zorluklarla mücadele edememesine, utangaçlık ve başkalarına bağımlılık geliştirmesine neden olur. Serbest (izin verici) tutumda ebeveynler çocuklarının ihtiyaçlarına duyarlıdır ancak kontrol zayıftır ve sınır koymakta zorlanırlar. Bu durum, çocuklarda fevri davranışlar, saldırganlık, davranışlarını kontrol edememe ve kötü alışkanlıklara yönelme riskini artırır. İhmalkâr (ilgisiz) tutum, ebeveynlerin çocuklarının sorumluluklarını almak istememesi ve kritik gelişim dönemlerinde ihmal etmesiyle karakterizedir. Bu tutum, çocukların fizyolojik ve duygusal gelişimini olumsuz etkiler, öz yeterlilik ve özgüven eksikliği ile insan ilişkilerinde sorunlara yol açar. Tutarsız tutum, ebeveynlerin çocukla ilgili kararlarında ve davranışlarında tutarsızlıklar sergilemesiyle ortaya çıkar. Bu durum, çocukta neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kafa karışıklığına, dengesiz bir kişiliğe ve davranış bozukluklarına neden olabilir. Mükemmeliyetçi tutumda ebeveynler, kendi ulaşamadıkları hedefleri çocukları üzerinden gerçekleştirmeye çalışır, çocuklarının ilgi ve potansiyellerini göz ardı ederler. Bu durum, çocukta değersizlik duygusu, koşullu sevgi inancı, aşırı öz eleştiri ve sosyal ilişkilerde zorlanma gibi sorunlara yol açar. Reddedici tutum ise ebeveynlerin çocuklarının varlığını kabul etmemesi ve onlara karşı düşmanca duygular beslemesiyle tanımlanır. Bu ortamda yetişen çocuklar, ebeveyn sevgisinden mahrum kalır, psikolojik sorunlar, düşük özgüven ve yetişkinlikte insan ilişkilerinde düşmanca duygular besleme eğilimi gösterirler.

Anne baba tutumlarına ilişkin kuramsal açıklamalar, bu karmaşık yapıyı farklı perspektiflerden ele alır. Psikodinamik Model, aile kavramının gelişimini ve bireyler arası ilişkileri psikoseksüel ve psikososyal süreçlerle açıklar. Freud, özellikle yaşamın ilk beş yılının ve bu dönemdeki ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin karakter gelişiminde belirleyici olduğunu vurgular. Erikson'ın psikososyal gelişim kuramı ise güven, özerklik, girişimcilik ve başarı hissinin ebeveyn tutumlarıyla şekillendiğini öne sürer. Adler ise kişilik gelişiminde erken yaşların ve aile içi ilişkilerin önemini kabul etmekle birlikte, biyolojik faktörlerden ziyade sosyal ilişkilere ve doğum sırasının ebeveyn tutumları üzerindeki etkisine odaklanır. Davranışçı Model, bireyin davranış repertuarlarının pekiştirmeler (ödül ve ceza) yoluyla geliştiğini savunur. Ebeveynlerin çocuğun davranışlarına verdiği tepkiler, çocuğun karakter yapısını belirler. Ayrıca, çocuklar ebeveynlerinin davranışlarını sosyal öğrenme kapsamında modelleyerek kendi tutum ve davranışlarını şekillendirirler. Diana Baumrind'in Ebeveyn Tutumları Modeli, okul öncesi dönemdeki çocukları ve ebeveynlerini uzun süreli gözlemleyerek sistemli bir sınıflandırma yapmıştır. Baumrind, anne baba kontrolü, iletişimde açıklık, olgunluk beklentisi ve bakım destek boyutları üzerinden otoriter, serbest ve demokratik olmak üzere üç ana tutum kategorisi belirlemiştir. Maccoby ve Martin'in Ebeveyn Tutumları Modeli, Baumrind'in çalışmalarını temel alarak duyarlılık/kabul- ilgi ve talepkârlık/kontrol olmak üzere iki boyut altında demokratik, otoriter,

izin verici/müsamahakâr ve izin verici/ihmalkâr olmak üzere dört tutum belirlemiştir. Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbush ise önceki modelleri sentezleyerek ilgi/sevgi ve kontrol/denetleme boyutları altında demokratik, otoriter, ihmalkâr ve serbest anne baba tutumlarını tanımlamışlardır. Anne baba tutumlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Sosyoekonomik faktörler, ailenin gelir düzeyi ve yaşam koşullarıyla ilişkilidir; düşük sosyoekonomik düzeyde otoriter, orta düzeyde demokratik, yüksek düzeyde ise daha serbest tutumlar yaygındır. Ekonomik zorluklar ve stres, olumsuz tutumları tetikleyebilir. Sosyodemografik faktörler arasında yaşanan bölge, inançlar ve toplumsal kurallar yer alır; kırsal kesimde saygı ve itaat beklentisi yüksekken, şehir yaşamında daha demokratik tutumlar görülebilir, ancak bu durum kültürel değerlere göre değişebilir. Anne babanın eğitim düzeyi, çocuk yetiştirme konusundaki bilgi seviyelerini doğrudan etkiler; eğitim düzeyi yükseldikçe daha demokratik ve destekleyici tutumlar benimsenirken, düşük eğitim seviyesi genellikle otoriter tutumlarla ilişkilidir. Son olarak, anne babanın çalışma durumu da tutumları etkiler; çalışan ebeveynler genellikle daha hoşgörülü ve demokratik olma eğilimindedir, bu da çocuklarının akademik ve sosyal başarılarını olumlu yönde etkileyebilir. İş ortamındaki stres veya iş kaybı gibi durumlar da ebeveyn tutumlarını olumsuz etkileyebilir.

Sonuç olarak, anne baba tutumları genellikle baskıcı/otoriter ile demokratik tutumlar arasında bir yelpazede yer almaktadır. Ancak bu kategorilerin modern toplumların orta sınıfları temel alınarak oluşturulduğu ve kültürel koşullara göre geçerliliklerinin değişebileceği unutulmamalıdır. Çocuğun doğum sırası ve doğuştan getirdiği mizaç da ebeveyn tutumlarını etkileyebilir. Genel geçer tek bir doğru ebeveyn tutumu olmamakla birlikte, sevgiye dayalı, gerekli ilgiyi gösteren, kontrollü bir özgürlük sağlayan ve çocuğunu başkalarına saygı duymaya teşvik eden ailelerin tutumları sağlıklı gelişim için en uygun kabul edilmektedir. Anne babanın tutum ve davranışları, çocuğun hem kendisiyle hem de diğer insanlarla kuracağı ilişki biçimlerini, dolayısıyla kişilik yapısını, davranış repertuarını, duygularını ve düşüncelerini belirler. Bu nedenle, anne baba tutumlarını ve onları etkileyen faktörleri anlamak, aile kavramının derinlemesine kavranması ve aile eğitimine ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır.

Aile İçi Demokrasi ve Demokratik Değerlerin Kazanımı

Bu ünite, anne ve baba eğitiminde önemli bir yer tutan aile içi demokrasi, çocuk hakları, ihmal ve istismar konularını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Demokrasi, eşit katılım ve bireye saygıyı esas alan bir yönetim biçimidir ve demokratik davranışlar, erken yaşlardan itibaren ailede ve eğitim sürecinde yaşayarak kazanılır. Aile, bireyin sosyalleşmesinde, toplum kültürünün aktarılmasında ve psikolojik doyum sağlanmasında kritik bir rol oynar. Bu nedenle, demokratik yaşamın öğrenilmesi ve uygulanması gereken ilk ve en önemli ortam ailedir. Ebeveynlerin rehberliğinde ailede kazanılan demokratik değerler, çocukların dünya görüşlerini ve demokrasiye yönelik inançlarını önemli ölçüde etkiler. Ailedeki demokratik alışkanlıklar, toplumsal hayatın demokratikleşmesine de katkı sağlar. Demokratik değerlerin benimsendiği ailelerde, karşılıklı sevgi, saygı, güven, sorumluluk, paylaşım, uzlaşma ve hoşgörü gibi davranışlar ön plandadır. Bu tür ailelerde yetişen çocuklar, özgüvenli, duygusal olgunluğa erişmiş, özgür, girişimci ve bağımsız düşünebilen, kendi kararlarını verebilen sorumluluk sahibi bireyler olurlar. Demokrasi kültürünün hayata geçirilmediği ailelerde ise, otoriter bir yapı hakimdir ve bu durum, çocukların gelişimini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, demokratik bir geleceğin güvence altına alınabilmesi için, bireylerin demokratik değerlerin benimsendiği ortamlarda yetişmesi büyük önem taşır.

Çocuk Hakları: Temel İlkeler ve Boyutlar

Çocuk hakları, çocukların fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini tamamlamamış olmaları ve özel korumaya ihtiyaç duymalarından kaynaklanan temel haklardır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, 18 yaşından küçük her birey çocuk olarak kabul edilir. Sözleşme, çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını temel alır. Yaşama hakkı, çocuğun yaşaması, hayatta kalması ve yeterli yaşam standartlarına sahip olması için gerekli olan temel ihtiyaçlarını ifade eder. Gelişme hakkı, çocuğun potansiyelini en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duyduğu eğitim, oyun, dinlenme, kültürel faaliyetler, bilgi edinme, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü gibi haklarını kapsar. Korunma hakkı, çocuğun olası ihmal, istismar ve sömürü durumlarından korunmalarını sağlamaya çalışan hakları ifade eder. Katılım hakkı ise, çocuğun içinde yaşadığı ailede ve toplumda, yaşamını etkileyen konularda söz sahibi olmasını, kendi görüşlerini ifade etmesini ve böylece toplumda aktif bir rol kazanmasını sağlamaya yönelik haklardır.

Çocuk İhmali ve İstismarı Türleri

Çocuk ihmali, çocuğun temel ihtiyaçlarının yeterince karşılanmaması durumudur. Çocuk istismarı ise, fiziksel, duygusal veya cinsel olarak zarar verici davranışlarda bulunulmasıdır. Fiziksel istismar, çocuğun fiziksel olarak zarar görmesi; duygusal istismar, ağır ceza ve tehditleri içermesi; cinsel istismar ise, çocukların cinsel ihtiyaçlar için araç olarak kullanılmasıdır.

Hukuki Düzenlemeler ve Toplumsal Sorumluluk

Çocuk ihmal ve istismarı durumlarında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türk Medeni Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nda çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemeler, çocukların korunmasını ve istismarın önlenmesini amaçlar. Çocuk istismarını önlemek için, toplumda farkındalık yaratılması, eğitimler düzenlenmesi, risk altındaki çocukların belirlenmesi ve desteklenmesi, istismar uygulayanların rehabilite edilmesi ve yasal düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması büyük önem taşır. Çocuk hakları eğitimine erken yaşlarda başlanması, çocukların kendi haklarını bilmeleri ve kendilerini koruyabilmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, ailelerin ve toplumun çocuk hakları konusunda bilinçlendirilmesi, çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda büyümelerine katkı sağlar. Çocuk hakları ve bu hakların korunmasına ilişkin düzenlemeler Türk Hukuk Sistemi'nde tek bir çatı altında toplanmadığı için dağınık şekilde yer almaktadır. Çocukların korunmasına dair düzenlemeler başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan temel ilkelerle belirlenmiştir. Bu ilkeler; Çocuğun bir birey olarak toplum içerisindeki statüsü, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) (2001) ile belirlenir. Çocuk haklarının ihlali ve çocuğun istismarı durumunda uygulanacak yargılama usulleri, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda (CMK) (2004) yer almaktadır. Çocuk haklarının ihlali ve istismar hâlinde uygulanacak yaptırımlar ise, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda (TCK) (2004) yer almaktadır. Ayrıca, Bu ünite, anne ve baba eğitiminde önemli bir yer tutan aile içi demokrasi, çocuk hakları, ihmal ve istismar konularını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bunun yanında, Demokrasi, eşit katılım ve bireye saygıyı esas alan bir yönetim biçimidir ve demokratik davranışlar, erken yaşlardan itibaren ailede ve eğitim sürecinde yaşayarak kazanılır. Öte

yandan, Aile, bireyin sosyalleşmesinde, toplum kültürünün aktarılmasında ve psikolojik doyum sağlanmasında kritik bir rol oynar. Diğer bir ifadeyle, Bu nedenle, demokratik yaşamın öğrenilmesi ve uygulanması gereken ilk ve en önemli ortam ailedir. Bu bağlamda, Ebeveynlerin rehberliğinde ailede kazanılan demokratik değerler, çocukların dünya görüşlerini ve demokrasiye yönelik inançlarını önemli ölçüde etkiler. Benzer şekilde, Ailedeki demokratik alışkanlıklar, toplumsal hayatın demokratikleşmesine de katkı sağlar. İlaveten, Demokratik değerlerin benimsendiği ailelerde, karşılıklı sevgi, saygı, güven, sorumluluk, paylaşım, uzlaşma ve hoşgörü gibi davranışlar ön plandadır. Dahası, Bu tür ailelerde yetişen çocuklar, özgüvenli, duygusal olgunluğa erişmiş, özgür, girişimci ve bağımsız düşünebilen, kendi kararlarını verebilen sorumluluk sahibi bireyler olurlar. Ayrıca, Demokrasi kültürünün hayata geçirilmediği ailelerde ise, otoriter bir yapı hakimdir ve bu durum, çocukların gelişimini olumsuz etkileyebilir. Bunun yanında, Bu nedenle, demokratik bir geleceğin güvence altına alınabilmesi için, bireylerin demokratik değerlerin benimsendiği ortamlarda yetişmesi büyük önem taşır. Öte yandan, Çocuk hakları, çocukların fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini tamamlamamış olmaları ve özel korumaya ihtiyaç duymalarından kaynaklanan temel haklardır. Diğer bir ifadeyle, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, 18 yaşından küçük her birey çocuk olarak kabul edilir.

Teknoloji Çağında Ebeveynliğin Tanımı ve Yeni Roller

Teknoloji çağında ebeveynlik, 21. yüzyılın dijitalleşen dünyasında çocukların gelişim süreçlerini derinden etkileyen, ebeveynler için yeni roller ve sorumluluklar doğuran karmaşık bir konudur. Bebeklik döneminden itibaren çevresel uyaranların ve ebeveyn etkileşiminin beyin gelişimindeki kritik rolü göz önüne alındığında, günümüz çocuklarının teknolojik bir ortamda büyümesi, ebeveynlerde 'Çocuğum teknoloji ile köprü kurmalı mı?', 'İnternet bağlantısı zarar verir mi?', 'Yanında telefon kullanmalı mıyım?' gibi endişe verici sorulara yol açmaktadır. Ebeveynlerin teknolojiye yönelik tutumları farklılık gösterse de, çocukları oyalama aracı olarak teknolojiye başvurma eğilimi, çocukların geleneksel oyun ve kitaplarla geçirdiği süreyi azaltarak teknoloji bağımlılığı riskini artırmaktadır.

Teknoloji, Simon (1978) tarafından insan bilimi, Saetler (1968) tarafından uygulama temelli bilim dalı, Finn (1960) tarafından ise sistemlerin ve işlemlerin süreçte aktif yer aldığı, yönetim ve kontrol mekanizmalarıyla sorunlara teknik çözümler üreten bir bakış açısı olarak tanımlanmıştır. Bu dinamik tanım, ebeveynlerin çocuk gelişimindeki birincil sorumluluklarını (Yaman, 2018) teknoloji çağının gereksinimleri doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir (Durmaz ve Ulukol, 2019). Ebeveynlerin yeni rolleri, çocuklarını teknolojik risk ve tehditlerden korumakla birlikte, onları teknolojinin olumlu yönleriyle buluşturmayı da içermektedir.

Çocuk-Teknoloji İlişkisi ve Etki Boyutları

Bu süreçte ebeveynler, teknolojinin nasıl, ne zaman, nerede ve ne kadar süreyle kullanılacağı sorularına yanıt ararken, çocuk-teknoloji ilişkisini içerik (ne öğreniyor?), kapsam (gelişimini etkiliyor mu?) ve etki (davranışsal sorunlara yol açıyor mu?) boyutlarında değerlendirmelidir. Kids Online (2013) verileri, 0-2 yaş grubunun radyo dinlediğini, 1 yaşından itibaren ebeveyn gözetiminde TV izlediğini, 3-4 yaşta ise medya beğenilerinin farklılaştığını göstermektedir. Dokunmatik ekran teknolojisinin yaygınlaşması, küçük çocukların teknoloji kullanımını artırmış ve küçük kas gelişimini desteklemiştir (Halloway vd., 2013).

Teknolojinin çocukların hayatına hızla girmesi, şiddet, pornografi, siber zorbalık gibi olumsuz içeriklere maruz kalma, bilinçsiz satın almalar, özel bilgilerin yabancılarla paylaşılması gibi riskleri beraberinde getirmiştir (Livingstone ve Haddon, 2009; Çakmak, 2016; Canbek ve Sağıroğlu, 2007). Psikolojik ve bilişsel sorunların yanı sıra, uzun süre ekran karşısında kalmak obezite, duruş bozuklukları, uyku düzensizliği ve sosyalleşme geriliğine yol açabilmektedir (Epstein, 2015; Donohue, 2015). Çocukları yemek yerken veya uyku öncesinde teknolojiye yönlendirmek, kontrolsüz yeme alışkanlıklarına ve uyku sağlığı sorunlarına neden olabilir. Ebeveynlerin çocukları sakinleştirmek veya oyalamak için teknolojik araçları kullanması "teslimiyet etkisi" olarak adlandırılırken (Chiong ve Schuler, 2010), haftada 30 saatten fazla teknoloji kullanan çocuklar "screenager" olarak tanımlanmaktadır. Ancak teknoloji, cihaz türü, yaş, amaç ve süre gibi faktörler doğru yönetildiğinde bilişsel gelişim (eleştirel düşünme, problem çözme), dil gelişimi, motor beceriler, okuryazarlık ve matematik becerileri üzerinde olumlu etkiler yaratabilir (Aral ve Keskin, 2018; Akkoyunlu ve Tuğrul, 2002; Li ve Ma, 2010). NAEYC (2013), yaratıcılığı destekleyen, aktif katılım sağlayan, takım çalışmasına uygun ve problem çözmeye yönlendiren çocuk dostu uygulamaların önemini vurgulamaktadır.

Dijital Ebeveynlik ve Kuşak Farklılıkları

"Dijital ebeveynler", teknoloji çağının gereklilikleri doğrultusunda teknolojik araçlar hakkında bilgi sahibi olan, çocuklarını risklerden koruyan, çevrimiçi ortamlarda insan haklarına saygı duyan ve bu değerleri çocuklarına öğreten bireylerdir (Kabakçı Yurdakul vd., 2013). Dijital ebeveynler, çevrimiçi riskleri, internet bağımlılığını ve tehlikeli durumları fark edebilme yeteneğine sahiptir. Yaş gruplarına göre farklı sorumluluklar üstlenirler: 5-7 yaş çocukları için süreçte yer almak, güvenilir sistemler kullanmak ve ekran süresi belirlemek; 8-11 yaş için karşılıklı anlaşma ve saygının önemini anlatmak; 12-14 yaş için iletişimde olduğu kişileri bilmek ve rehberlik etmek; 15 yaş ve üzeri için ise kontrol eden değil, rehber olan bir ebeveyn olmak ve teknolojinin etik ve yasal kullanımından bahsetmek esastır. X, Y ve Z kuşakları arasındaki teknolojiye uyum farklılıkları, özellikle Z kuşağının (dijital yerliler) sınırsız hayal gücü ve teknolojiye yüksek adaptasyonu, ebeveynlerin (dijital göçmenler) dijital ebeveynlik becerilerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır (Prensky, 2001a).

Ebeveyn Arabuluculuğu ve Çevrimiçi Güvenlik

Ebeveynlerin teknoloji kullanımında çocuklarına yeterince destek sağlayamaması, çocukların gizli davranışlarda bulunmasına ve ebeveynleriyle paylaşımlarının sınırlı kalmasına neden olabilir (Ateş ve Durmuşoğlu Saltalı, 2019). Bu nedenle, ebeveyn arabuluculuğu (aktif arabuluculuk, kısıtlayıcı arabuluculuk, gözetme yoluyla arabuluculuk, teknik kısıtlamalarla arabuluculuk) teknolojinin faydalarını artırmak ve zararlarını en aza indirmek için hayati öneme sahiptir (Ligston vd., 2011; Durak, 2019). Magid (1998), çocukların çevrimiçi güvenliği için adres, okul ve telefon bilgilerini paylaşmamaları, fotoğraflarını yüklememeleri, tanımadıkları kişilerle yüz yüze görüşmemeleri, tehdit içeren mesajları bildirmeleri ve ebeveynleriyle birlikte kurallar oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir. Ebeveynlerin dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı becerilerine sahip olmaları, çocuklarına rol model olmaları ve siber zorbalık gibi konularda kendilerini eğitmeleri gerekmektedir (Hinduja ve Patchin, 2009; İrvan, 2017).

Yaş Dönemlerine Göre Teknoloji Kullanımı ve Bağımlılık

Yaş dönemlerine göre teknoloji kullanımında Amerikan Pediatri Akademisi ve ünite, 0-2 yaş arası çocukların beyin gelişimi ve duygusal bağ kurma adına ekranlardan uzak durmasını önermektedir. 2-5 yaş arası çocuklar için günde en fazla 1 saat, ebeveyn rehberliğinde ve gelişimine uygun içeriklerle kullanım tavsiye edilir. 6-9 yaş arası çocuklar için günde 1 saatlik kullanımda sözel düşünme ve eleştirel yaklaşım teşvik edilmeli, ebeveynin oyunlar hakkında sorular sorması önemlidir. 9-12 yaşta ilk telefonun iletişim amaçlı ve son model olmamasına dikkat edilmeli, 12 yaş ve sonrası için ise ebeveynin rehberlik rolü ön plana çıkarak yasaklardan ziyade ilgi alanlarına yönelik sohbetler yapılmalıdır. Çocuğun teknoloji bağımlısı olup olmadığını anlamak için içine kapanma, sosyal ortamlardan kaçınma, artan oyun süresi, yoksunluk hissi, öfke krizleri, teknoloji kullanımını azaltmada huzursuzluk, yalan söyleme ve akademik başarısızlık gibi belirtiler gözlemlenmelidir (Arıcak, 2015; Goodwin, 2018). Yeşilay (2019) da teknoloji bağımlılığını 21. yüzyılın bağımlılık türleri arasına dahil etmiştir.

Korunma Yolları ve Çözüm Önerileri

Çocukları olumsuz teknoloji kullanımından korumak için ailece yemek yemek, teknoloji dışı ortak zamanlar yaratmak (kutu oyunları, kitap okuma), ebeveynlerin acil durumlar dışında çocuklarının yanında teknoloji kullanımını sınırlayarak rol model olması ve uyku öncesi internetin kapatılması gibi pratik adımlar atılabilir. En önemlisi, çocuğun teknolojiye bağımlı olmasına neden olan temel sorunların (sosyal ilişkilerdeki eksiklik, imkan yetersizliği, kötü rol modeller) tespit edilerek çözüme kavuşturulmasıdır. Okul öncesi dönemden itibaren doğru teknoloji kullanımı konusunda rol model olmak ve eğitimler vermek, çocukların teknolojiyle sağlıklı ve bilinçli bir ilişki geliştirmeleri için elzemdir.

Ebeveyn Yoksunluğu Kavramı ve Kapsamı

Ebeveyn yoksunluğu, çocukların gelişim süreçlerinde karşılaştıkları en önemli zorluklardan biridir. Bu durum, çocukların anne veya babalarından birinin veya her ikisinin çeşitli nedenlerle hayatlarında olmaması veya yeterli ilgiyi gösterememesi sonucu ortaya çıkar. Yoksunluk, genel olarak bireyin ihtiyaç duyduğu kişi, nitelik veya nesnelere uzak kalması halidir. Bu durum, bireyin hayatını sürdürmesi için gerekli olan temel kaynaklardan mahrum kalması anlamına gelir. Ailede yaşanan yoksunluklar, bireyin kişisel, ailevi, okul, arkadaş ve iş gibi birçok yaşam alanında yetersizlikler ve sorunlar yaşamasına neden olabilir. Ebeveyn yoksunluğu, özellikle çocuk gruplarında hayati öneme sahip değişiklikler oluşturabilir ve çocukların psikososyal ve fiziksel gelişimlerine zarar verici sonuçlar doğurabilir. Her ebeveyn, çocuklarını dünyaya getirdikten sonra onların yaşamsal haklarını korumakla kendini sorumlu hisseder. Çocukların beslenme, barınma ve eğitim görme ihtiyaçlarının yanı sıra duygusal ve ruhsal doyumlarının sağlanması, ebeveynlerin görevleri ve sorumlulukları içindedir. Ancak, hayat koşulları nedeniyle ailede her şey istenildiği gibi gitmeyebilir. Yaşam süreci içinde aile yapısında birtakım değişimler meydana gelebilir. Bu değişimler kimi zaman aile bireylerinin tercihleri ile gerçekleşebilirken, kimi zaman da tercih ve kontrol dışı bir şekilde değişimlerle karşılaşılabilir. Aile içinde doğabilecek ve aile yapısını etkileyebilecek önemli etmenlerden biri de ebeveyn yoksunluğudur.

Ebeveyn Kaybı (Ölüm) ve Travmatik Etkileri

Ebeveyn yoksunluğunun farklı türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında ebeveynin ölümü, boşanma, cezaevinde olması, göç, ihmal ve istismar, ve ebeveynin ağır hastalığı yer almaktadır. Ebeveynin ölümü, çocuklar için en travmatik deneyimlerden biridir. Ebeveynlerden birinin veya her ikisinin ölümü, çocukların dünyasında bir kayıp ve yas süreci olarak yer alır. Bu durum, çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve duygusal destekten mahrum kalmaları nedeniyle uzun vadeli sorunlara yol açabilir. Annenin çocuk üzerindeki duygusal besin desteği dikkate alındığında, çocuğun duygusal anlamda daha derin bir yoksunluk yaşayabileceği düşünülmektedir. Hatta anneden yoksunluğun bunalım ya da ölüm gibi daha ağır sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir. Ebeveyn kaybının yaşanması, ebeveyn yoksunluğu anlamına gelir. Bu nedenle ebeveyn kaybı, sadece çocukla ilgilenen ve ona bakım veren kişinin kaybı değildir. Bu durum aynı zamanda çocuğun önceki hayatında devam edip giden düzenin değiştiğini, hayatta kalan diğer ebeveynin kendi yas sürecinde olmasından dolayı çocukla yeterince ilgilenmediğini ve kayıp sonrası depresyon gibi ruh sağlığını tehdit eden sorunlarla karşılaşabileceğini göstermektedir. Anne babalarını kaybeden çocuklarda uykusuzluk, yeme bozukluğu, ağrılar (baş, karın vb.), çeşitli tikler, okul başarısızlığı, içine kapanma, bulantı, kusma, kâbuslar, gece korkuları, uyum ve davranış bozuklukları gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Boşanma ve Parçalanmış Aile Dinamikleri

Boşanma da çocuklar için önemli bir ebeveyn yoksunluğu nedenidir. Boşanma sürecinde çocuklar, ebeveyn sevgisinden ve ilgisinden mahrum kalabilirler. Bu durum, çocukların güven problemi yaşamasına, benlik saygısının düşmesine ve akran ilişkilerinde sorunlar yaşamasına neden olabilir. Boşanmış ailelerde büyüyen çocuklar, terk edilmişlik duygusu, kaybetme endişesi ve yalnız kalma korkusu yaşayabilirler. Aile biriminin sonlanması anlamına gelen boşanma nedeniyle çocuklar ebeveyn sevgisinden, ilgisinden ve desteğinden yoksun kalabilmekte ve bu da çocukların gelecekte güven problemi yaşamasına neden olabilmektedir. Anne babanın boşanmasıyla birlikte aile içindeki düzen bozulmaya başlamaktadır. Düzeni bozulan aile, aynı zamanda parçalanmış ev anlamına gelmektedir. Parçalanmış ev ve dağılmış aile ortamı, ebeveyn-çocuk arasındaki duygusal bağı zayıflatabilmekte, çocuğun yeterince duygusal besini almamasına neden olabilmekte ve aynı zamanda çocuğun büyüme ve gelişimini geciktirebilmekte ve engelleyebilmektedir. Gerek boşanma sürecinde gerekse boşanmanın gerçekleştiği andan itibaren, çocuğun eski hayat düzeni yerini birçok değişikliğe ve sıkıntılara bırakabilmektedir. Boşanma olgusunun çocuk üzerindeki etkilerinden biri, şüphesiz ebeveyn yoksunluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanan çiftler, genellikle çocuklarına gereken ilgiyi vermekte güçlük çekebilmektedir.

Göç ve Babanın Yokluğu

Göç de ebeveyn yoksunluğuna yol açabilen bir faktördür. Savaş, çatışma, deprem gibi nedenlerle göç eden ailelerde parçalanma meydana gelebilir. Bu durum, çocukların ebeveynlerinden ayrı düşmesine ve çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olabilir. Göç eden ebeveynlerin varlığı veya yokluğu,

çocuklarda sürekli bir endişe ve duygusal yıpranmaya neden olabilir. Göç esnasında veya sonrasında çocuklar, ebeveynlerinden ayrı kalabilmektedir. Ayrıca fiziksel ve sözel şiddete/istismara maruz kalabilmekte, yetersiz beslenme ve gelişim koşullarında barınabilmekte ve geleceğe dair endişe verici belirsizlikler yaşayabilmektedir. Bazı göç durumları geçici süreliğine yaşanabilmektedir. Mevsimlik göç buna örnek olarak verilebilir. Yılın belirli dönemlerinde genellikle bir işte çalışmak için ebeveynler (daha çok baba) ya da ailenin tamamı ekonomik bir faaliyet için başka bir şehre gidebilmektedir. Böyle bir göç olayında da ailede değişiklik ortaya çıkmakta ve çocuklar bu durumdan etkilenmektedir. Uzun bir süre babadan ayrı kalan çocuk, baba sevgisinden, ilgisinden ve baba rolünün yansıttığı imajdan mahrum kalabilmektedir. Çünkü baba yoksunluğu, çocuğun bilişsel gelişimi ve okul başarı başta olmak üzere birçok alanda olumsuzluklara yol açabilmekte hatta cinsel kimlik karmaşasına neden olabilmektedir.

Cezaevindeki Ebeveynler ve Gelişimsel Tepkiler

Ebeveynin cezaevinde olması da çocuklar için bir ebeveyn yoksunluğu durumudur. Bu durumda, çocuklar anne şefkatinden ve baba sevgisinden mahrum kalabilirler. Ebeveyni cezaevinde olan çocuklar, akranlarına göre daha fazla akademik, bilişsel ve fiziksel problem yaşayabilirler. Ayrıca, bu çocuklar etiketlenme ve dışlanmaya maruz kalabilirler. Ebeveynin cezaevinde bulunması, çocuğun psikososyal gereksinimlerinin tam ve zamanında karşılanmaması anlamına gelmektedir. Çocuğun anne şefkatinden mahrum kalması ve baba sevgisinden yoksun olması demektir. Ebeveyni cezaevinde bulunan çocuklar adaletin gizli öksüzleri olarak tanımlanmaktadır. Bu çocuklar herhangi bir suça dâhil olmamalarına rağmen duygusal olarak acı çekmektedir. Akranlarına göre bu çocuklarda akademik, bilişsel ve fiziksel problemler daha çok görülebilmektedir. Ebeveynlerini uzun bir süre ve bazen yıllarca görememek bu çocukların yaşam boyunca sıkıntılar yaşamalarına neden olabilmektedir. Çocukların ebeveyn yoksunluğuna verdikleri tepkiler, gelişim dönemlerine göre değişebilir. Bebeklik döneminde güven duygusu zedelenirken, okul öncesi dönemde çocuklar ebeveynin geri gelebileceğini düşünebilirler. İlkokul yıllarında akademik başarı düşebilirken, ergenlik döneminde depresyon ve kaygı belirtileri görülebilir.

Psikososyal Destek ve Sosyal Bağların Önemi

Ebeveyn yoksunluğu sürecinde psikososyal destek, çocukların yaşadığı sorunlarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Bu destek, psikolojik, duygusal, sosyal ve akademik alanlarda sağlanmalıdır. Aile ve arkadaşlardan sosyal destek almak, çocukların psikolojik olarak toparlanmasına yardımcı olabilir. Aile üyeleri tarafından sağlanan duygusal ve sosyal destek, çocuğun travmatik belirtilerini azaltabilir. Ebeveyn yoksunluğu yaşayan çocuklara, aileleri tarafından gerekli açıklamalar yapılmalı ve boşanma gibi durumlarda çocukların suçluluk duymamaları sağlanmalıdır. Ebeveynler, ayrıldıktan sonra çocukların iyiliği için ilişkilerini devam ettirmeli ve birbirleri hakkında olumsuz sözler söylemekten kaçınmalıdırlar. Ebeveyni cezaevinde olan çocukların, ebeveynlerini ziyaret edebilmeleri ve iletişim kurabilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, bu çocuklara koruyucu bakım sağlanarak yaşam şartları iyileştirilmelidir. Sonuç olarak, ebeveyn yoksunluğunun doğurduğu olumsuz sonuçların giderilmesi için sosyal bağ ve sosyal destek son derece önemlidir. Aile ve akraba desteği, çocukların psikolojik dayanıklılığını destekleyebilmektedir. Çocuğun yaşadığı zor zamanlarda hayatta olan ebeveynlerin, kardeşlerin ve diğer yakın akrabaların desteği sayesinde çocuğun travmatik etkilerden korunması ve psikolojik sağlamlığının artırılması kolaylaşabilmektedir. Öğretmenleri tarafından çocuğa destek olunması veya gerek duyulduğunda uzman desteğinin alınması da çocukların psikososyal gelişimleri açısından olumlu yönde sonuçlanabilmektedir.

Travmanın Tanımı ve Psikolojik Çerçevesi

Ünite 9, travmatik yaşantı geçiren çocukların aileleriyle çalışmanın önemini vurgulamakta ve travmanın tanımından, türlerinden, çocukların travmaya verdikleri tepkilerden ve ailelerin bu süreçte nasıl destek olabileceklerinden bahsetmektedir. Travma, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'na göre, ölüm, ciddi yaralanma veya cinsel şiddete maruz kalma veya tehdit edilme durumlarını ifade eder. Kişinin içsel kaynaklarının yetersiz kaldığı, başa çıkmakta zorlandığı ve uzun süreli psikolojik semptomlara yol açan aşırı üzücü olaylar travmatik olarak kabul edilir. Travmaya maruz kalan bireylerin, yaşamlarına işlevsel bir şekilde devam edebilmeleri, farkındalık kazanmaları ve geleceğe dair umutlu beklentiler geliştirmeleri için müdahale gereklidir. Araştırmalar, yetişkinlerin büyük bir kısmının yaşamlarında travmatik bir olay yaşadığını göstermektedir; bu olaylar korku, kaygı, çaresizlik ve ölüm tehdidi duyguları yaratabilir ve sadece mağdurları değil, kurtarma görevlilerini, yakınlarını ve hatta medya aracılığıyla tanık olanları da etkiler.

Travma Türleri ve Spesifik Detaylar

Travma türleri, insan eliyle gerçekleşen (savaş, tecavüz, istismar, cinayet, şiddet) ve insanın kontrolü dışında gelişen (deprem gibi doğal afetler) olarak iki ana kategoriye ayrılır. Ünite, spesifik travma türlerini detaylandırmaktadır:

Travmatik Yas: Travmatik yas, ani, beklenmedik ve dehşet uyandıran bir kayba (intihar, cinayet) verilen tepkidir; ayrılık anksiyetesi ve travmatik stres belirtileriyle karakterizedir.

Cinsel İstismar Travması: Cinsel istismar travması, rıza olmaksızın fiziksel güç veya tehditle cinsel nüfuz etme veya teması içerir ve mağdurlar üzerinde ağır travmatik etkiler bırakır.

Şiddet Travması: Şiddet travması, aile içi veya kişilerarası tekrarlı ve ölümcül olumsuz davranışlara maruz kalmayı tanımlar.

Afet Travması: Afet travması, doğal ve çevresel olayların (sel, deprem) neden olduğu ölüm ve yaralanmalarla ilişkilidir; ölüm korkusu, fiziksel yaralanma ve mülk kaybı en travmatize edici yönleridir.

Göç Travması: Göç travması, zorla yer değiştirme, fiziksel saldırı, ayrımcılık ve bakıcılardan ayrılma gibi deneyimlerle ruhsal yıkımlara yol açar.

İntihar Travması: İntihar travması, bir yakının intiharına tanık olmak veya yüzleşmekle ortaya çıkar ve öfke, ihanet, suçluluk ve utanç duygularıyla seyredir.

Savaş Travması: Savaş travması ise ölüm tehdidi, yaralanma, tanıklık etme, esaret, işkence gibi çok çeşitli ve şiddetli deneyimleri içerir; hem askerleri hem de savaş bölgesindeki sivilleri derinden etkiler, kaygı, depresyon ve TSSB'ye yol açar.

Çocukların travmatik yaşantılara tepkileri ani, beklenmedik ve şok edici deneyimler sonucunda ortaya çıkar ve her çocukta farklılık gösterebilir; bazıları hemen tepki verirken, diğerleri haftalar veya aylar sonra belirti gösterebilir. Bu tepkiler dört ana bağlamda incelenir: Davranışsal tepkiler arasında agresyon, kurallara uymama, anne babadan ayrılmaya aşırı direnç, öz bakımda gerilemeler (tuvalet, giyinme), uyku sorunları, dikkat dağınıklığı ve hatırlamakta zorlanma bulunur. Duygusal tepkiler; kafa karışıklığı, endişe, kaygı, üzüntü, öfke, suçluluk veya utanmış hissetmeyi içerir. İlişkisel tepkiler; sosyal içe çekilme, izolasyon, çatışmacı, bencil veya zorbalık sergileyen davranışlar şeklinde görülebilir. Fiziksel tepkiler ise baş ağrısı ve karın ağrısı gibi somatik semptomlardır. Çocukların travmatik olayları nasıl deneyimledikleri ve sıkıntılarını nasıl ifade ettikleri yaş ve gelişim düzeyine bağlıdır. Okul öncesi çocuklar çaresizlik, belirsizlik ve sözel ifade zorluğu yaşarken, gelişimsel becerilerde gerileme (yatac ıslatma, konuşma becerisi kaybı) ve uyku bozuklukları görülebilir. Okul çağındaki çocuklar güvenlik endişesi, olay sırasındaki kendi eylemleriyle meşguliyet, suçluluk/utanç, olayı sürekli yeniden anlatma ve gerçekçi korkular (fiziksel yaralanma, ölüm) yaşarlar. Ergenler ise duygusal tepkileri hakkında bilinçli, incinebilirlik korkusu, akranlarından farklı etiketlenme kaygısı, aileden ve arkadaşlardan uzaklaşma, utanç, suçluluk, intikam fantezileri ve kendine zarar verici davranışlar sergileyebilirler. Bu tepkilerin azaltılması ve normalleşme sürecinde anne babanın desteği kritik öneme sahiptir.

Travma yaşayan çocuğa yardım etmede anne babanın desteği ve güvencesi, çocukların kendilerini güvende hissetmelerini, korkularını yönetmelerini, kederlerinde onlara yol göstermelerini ve sağlıklı bir şekilde iyileşmelerini sağlar. Bu süreçte çocuklarla konuşmak ve onları dinlemek, yaşadıkları olayı ve hissettiklerini anlamak için önemlidir; yanlış anlamaları önler ve güven ortamı oluşturur. Rutinleri

kullanmak, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olur; düzenli yemek, egzersiz, oyun ve uyku düzeni sürdürülmelidir. Okul veya kreş gibi sosyal ortamların devamlılığı teşvik edilmeli ve bakıcılara bilgi verilmelidir. Travmatik olayın hatırlatıcılarıyla (tetikleyiciler) ilgilenmek, çocuğun korkmasının normal olduğunu açıklamak ve güvende olduklarına dair güvence vermek önemlidir. Tetikleyiciler, duman, ses, yerler, duygular gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir ve 'savaş ya da kaç' tepkilerine (öfke nöbeti, donma) neden olabilir. Travma sonrası ortaya çıkan aşırı uyarılma (hiperaktivite, dikkatsizlik) DEHB ile, kontrol ihtiyaçları ise karşı olma-karşı gelme bozukluğu ile karıştırılabilir; ancak bu tepkilerin travma bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Travmatik yaşantı geçiren çocukların aileleriyle çalışmada psikoeğitim, ebeveynlerin çocuklarının yaş dönemlerini dikkate alarak müdahale etmelerini sağlar. Yeni yürümeye başlayan ve okul öncesi çocuklar için duygularını adlandırmalarına yardımcı olmak, sakinleştiklerinde oyun veya hikâyelere yönlendirmek ve parmak emme, yatak ıslatma gibi gerilemelerin doğal olduğunu kabul etmek önemlidir. Okul çağındaki ve ergenlik öncesi çocuklar için meydan okuyan davranışların altında yatan duyguları anlamak, öfkeyi ifade etmenin sağlıklı yollarını öğretmek (derin nefes alma), somatik semptomlarla ilgilenmek ve kendini suçlama durumunda gerçekleri konuşarak güvence vermek gereklidir. Ebeveynler, tetikleyicileri fark etmeyi ve azaltmayı öğrenmeli, rutinler oluşturmalı, çocuğa basit seçimlerle kontrol hissi vermeli, davranışlarını kişisel algılamamalı ve sakin kalmaya çalışmalıdır. Fiziksel cezadan kaçınmak, çocuğun duygularını ifade etmesine izin vermek, tutarlı, öngörülebilir, ilgili ve sabırlı olmak, güvenin yeniden inşası için temel adımlardır. Son olarak, ebeveynlerin kendi endişeleri ve zorlukları için profesyonel yardım aramaları, hem kendileri hem de çocukları için sağlıklı bir iyileşme sürecinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Çocuk doktorları, gelişim uzmanları ve terapistler, travmanın etkilerini yönetmede ve yeni başa çıkma yolları öğrenmede önemli destek sağlayabilirler.

Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolü ve Disiplin İhtiyacı

Bu ders ünitesi, çocuk eğitiminde ödül ve cezanın rolünü derinlemesine inceleyerek, ebeveynlerin çocuk yetiştirme süreçlerindeki yaklaşımlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Ailenin, çocuğun yaşamını şekillendirme gücüne sahip olduğu ve bilgi-beceri edinmesinde kritik bir rol oynadığı vurgulanarak, ebeveynlerin çocuk eğitimindeki önemi ortaya konulmaktadır. Çocuklara bir şeyler öğretmenin yetişkinlere kıyasla daha zor ve uğraştırıcı olduğu, zira çocukların psikolojik gelişim açısından daha savunmasız oldukları belirtilmektedir. Bu dönemde çocukların hareketliliği, özerklik arayışı, itaatsizlik ve saldırganlık gibi davranış kalıpları sergileyebileceği, dolayısıyla ebeveyn disiplininin artmasının kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir. Çocukluk döneminin, bireyin kişiliğinin oluşumuna en duyarlı evre olduğu ve bu süreçte ailenin rolünün vazgeçilmez olduğu vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları ve iletişim biçimlerinin, çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimini doğrudan etkilediği belirtilmektedir. Çocuk dünyaya geldiğinde ilk olarak ailesiyle etkileşime girdiği ve eğitim sürecinin aile ortamında başladığı, ailenin çocuğa iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ahlaki kavramları ve toplumsal kuralları öğrettiği ve onu geleceğe hazırladığı ifade edilmektedir. Ebeveynlerin çocuklarıyla destekleyici ve sıcak ilişkiler kurduğunda, çocukların akademik başarıları, sosyal ilişkileri ve yeterlilik algılarının olumlu yönde etkilendiği belirtilmektedir. Çocukların sağlıklı bir gelişim sergilemesinde ebeveynlerin önemli bir yer edindiği ve bu nedenle çocuk eğitiminde çeşitli görev ve sorumluluklar üstlendikleri vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin çocuk eğitimi hakkında sağlıklı bilgilere sahip olmasının, çocukların sağlıklı gelişimi ve iyi bir eğitim alması için elzem olduğu belirtilmektedir. Ebeveynlerin çocuklara nasıl davranacağını öğretmenin başlıca görevlerinden biri olduğu, bu görevin zaman ve sabır gerektirdiği, ancak etkili ve sağlıklı disiplin stratejilerini bilmenin ebeveynlere yardımcı olabileceği ifade edilmektedir. Çocukları eğitmek, disipline etmek ve olumlu davranışlar kazandırmak için ebeveynlerin uygulayabileceği stratejilerden birinin, ödül ve ceza uygulamak olduğu belirtilmektedir. Her ebeveynin farklı türde ödül ve ceza yöntemi olmasına rağmen, neredeyse tüm ebeveynlerin ödül ve cezaya başvurduğu, bu uygulamaların eğitim sürecini etkili kılmak için ebeveynler ve öğretmenler tarafından kasıtlı olarak seçildiği ve çocukların öğrenme başarısını artırmayı amaçladığı ifade edilmektedir. İyi seçilmiş bir ödül ve cezanın, çocukların öğrenme etkinliğine katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Ünite, çocuk eğitimi bağlamında ödül ve ceza kavramlarının nasıl tanımlandığı, ebeveynlerin ne tür ödül ve ceza uygulamalarına başvurdukları ve ödül ve cezanın çocuk eğitimini nasıl etkilediği ele alınmaktadır. Bu konulara geçmeden önce, ödül ve cezanın kuramsal çerçevesi olan edimsel koşullanma özetlenmektedir.

Kuramsal Temel: B.F. Skinner ve Edimsel Koşullanma

Edimsel koşullanma, davranışçı yaklaşımın önemli temsilcilerinden B.F. Skinner tarafından kavramsallaştırılmıştır. Edimsel koşullanma, bir davranış ile onun sonuçları arasındaki bağ öğrenilmesi olarak tanımlanır. Bu kuram, insan davranışının nedeninin kişinin çevresindeki bir şey olduğu ve bir davranışın sonuçlarının onun tekrarlanma olasılığını belirlediği varsayımlarına dayanmaktadır. Hoş bir sonucun ardından gelen davranışın tekrarlanma olasılığı yüksekken, hoş olmayan bir sonucun ardından gelen davranışın tekrarlanma olasılığı daha düşüktür. Skinner, edimsel koşullanmanın yalnızca davranışı ve sonuçlarını etkileyen dış faktörleri içerdiğini ve davranışın yalnızca dış nedenlerinin dikkate alınması gerektiğini düşünmüştür. Edimsel koşullanma yoluyla ödüllendirilen davranışın tekrarlanma olasılığı artarken, cezalandırılan davranışın meydana gelme olasılığı azalır. Skinner'e göre, organizmanın davranışlarının sıklığı kendi doğrudukları sonuçlara bağlı olarak artabilir (pekiştirme) veya azaltılabilir (bastırma/ceza). Organizmalar, bir davranış ile ödül veya ceza gibi bir sonuç arasındaki bağlantıyı öğrenirler ve bu bağlantının bir sonucu olarak, ödüle götüren davranışları artırmayı ve cezaya götüren davranışları azaltmayı öğrenirler. Skinner, ödül ve cezaların insan davranışını şekillendirdiğine inanır. Örneğin, iyi bir davranışta bulunduğu şekerle ödüllendirilen bir çocuk, muhtemelen ileride bu davranışı tekrarlayacaktır. Öte yandan, hoş görülmeyen bir davranışta bulunduğu sert bir şekilde azarlanan bir çocuk, bu davranışı ileride tekrarlama olasılığı düşecektir. Skinner'dan bu yana yapılan araştırmalar, pekiştirme ve cezaların öğrenmeyi ve performansı destekleyen önemli durumsal geri bildirim biçimleri olduğunu göstermiştir. Pekiştirmeler davranışları artıran çevresel uyarılar iken, cezalar davranışları azaltan uyarılardır. Her iki uyarın türü de, sırasıyla çevresel uyarıların eklenmesini veya çıkarılmasını içeren pozitif ve negatif uyarılar olarak kategorize edilebilir.

Pekiştirme ve Ödül Mekanizması

Skinner, ödül kavramı yerine daha geniş bir anlam taşıyan pekiştirme kavramını tercih etmiştir. Pekiştirme, bir tepkinin gelecekte tekrarlanma olasılığını artıran davranışsal bir sonuç olarak tanımlanır. Davranışın ardından verildiğinde o davranışın sıklığını ve oranını artıran her türlü uyarıcıya veya aktiviteye pekiştireç denir. Skinner, pozitif ve negatif olmak üzere iki tür pekiştirmeden bahseder. Pozitif pekiştirme, belirli bir davranış gösterildikten sonra bu davranışın sıklığını artırmak amacıyla bir uyarıcının ortama eklenmesidir. Örneğin, kardeşiniz evinize gelen misafir bir çocukla oyuncaklarını paylaştığında anne veya babanız kardeşinize gülümsediğinde veya onu övdüğünde, anne-babanın bu davranışı kardeşinizin oyuncaklarını başkalarıyla paylaşmasını pekiştirir. Negatif pekiştirme ise, belirli bir davranışın sıklığını artırmak amacıyla davranışı engelleyen uyarıcının ortamdaki çıkarılmasıdır. Örneğin, babanızın ders çalışmanızı engelleyen küçük kardeşinizi dışarı çıkarması ödevlerinizi bitirmenize yardımcı olur. Belirli bir davranışın ardından ödül gibi olumlu bir sonuç geldiğinde bu davranışın tekrarlanma olasılığı artar. Ödüller, çocuğun iyi davranışlarını teşvik etme, benlik saygısını artırma ve ebeveynleriyle olan ilişkisini geliştirme gibi birçok nedenden dolayı önemlidir. Literatürde somut ve övgü olmak üzere iki tür ödülde bahsedilir. Somut ödüller, ebeveynlerin doğrudan çocuklarına verdikleri ödüllerdir (oyuncak, şekerleme, para vb.). Övgü ise, ebeveynler tarafından çocuklara sunulan sözlü veya sözsüz bir takdirdir (afetin, kucaklama, öpücük vb.). Aktiviteye dayalı ödüller de (birlikte zaman geçirme, özel etkinlikler yapma) çocukları motive edebilir. Ödüllerin kullanılması, eğitim ve öğretimde çocukların motivasyonunu artırmada ebeveynlere yardımcı olur. Bir çocuk belirli bir görevi tamamlamasının karşılığında ödül alacağını bilirse, ödülü almak için daha çok çalışmaya motive olacaktır. Ancak, araştırmalar para ve şekerleme gibi somut ödüllerin içsel motivasyonu baltalayarak tepki oranlarını azalttığını, övgünün ise içsel motivasyonu artırarak tepki oranlarını artırdığını göstermektedir.

Ceza: Türleri ve Psikolojik Riskleri

Edimsel koşullanmada ceza, bir insan veya hayvanın çevresinde, belirli bir davranış veya tepkiden sonra meydana gelen ve bu davranışın gelecekte tekrar meydana gelme olasılığını azaltan herhangi bir değişikliktir. Ceza, tepkiye bağlı uyaran değişikliklerini takiben tepki oranının düşürüldüğü işlem olarak tanımlanır. Pekiştirmeye benzer olmakla birlikte, cezanın amacı davranışları azaltmak, pekiştirmenin amacı ise davranışları artırmaktır. Pozitif ceza, istenmeyen herhangi bir davranış oranını azaltmayı amaçlayan hoşça gitmeyen bir uyarıcının ortama eklenmesidir. Örneğin, bir çocuk kız kardeşiyle dalga geçerek onu ağlattığında annesinin ona tokat atması. Negatif ceza ise, bir davranış hoşça giden bir uyarının kaldırılması takip ettiğinde meydana gelir. Örneğin, istenmeyen bir davranışın ardından çocuğun oyuncaklarını elinden alarak, istenmeyen davranışın azalmasını sağladığımızda negatif ceza uyguluyoruz. Ebeveynlerin çocuklarını disipline etmek için en çok kullandıkları ceza çeşitleri fiziksel ve sözel olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Fiziksel ceza, çocuğu disipline etmek veya cezalandırmak için fiziksel eylemlerin kullanılması anlamına gelir (tokat atma, çimdikleme, iteleme vb.). Sözel ceza ise, azarlama, bağırma, lakap takma veya küçük düşürme olarak tanımlanır. Fiziksel cezanın çocuklar üzerinde uzun vadeli olumsuz sonuçları olduğu, saldırganlığı artırabileceği ve ebeveyn-çocuk ilişkisini zedeleyebileceği vurgulanmaktadır. Sözel ceza da benzer şekilde olumsuz etkilere sahip olabilir. Sevgiyi geri çekme, görmezden gelme, ayrıcalığın kaldırılması ve tecrit gibi alternatif ceza taktikleri de mevcuttur. Ceza, davranış kısa zamanda durdurduğu ve uygulanması kolay olduğu için ebeveynler tarafından sıkça kullanılmaktadır. Ancak, cezanın şiddeti arttıkça davranış bastırma gücü de o kadar artar ve davranış ile ceza arasındaki süre uzadıkça cezanın etkinliği azalır. Çocuklar üzerinde fiziksel şiddet kullanmanın, fiziksel acıyla birlikte uzun süreli olumsuz psikolojik etkileri vardır. Öte yandan, çocuğu üçüncü şahısların önünde toplum içinde aşağılama, azarlama veya dövme, çocuğun benlik saygısını ve özdeğer duygusunu geri dönülmez biçimde zedeleyebilir. Ödül ve ceza ilk bakışta tamamen farklı iki kavram gibi görünse de, bunlar aynı madalyonun iki yüzüdür. Benzerlikleri, her ikisinin de çocuğun dış davranışına odaklanan yalnızca dışsal bir güdü ve özendirici olmasıdır. Etkili bir ödül ve ceza sistemi, yaratıcı eğitim ortamı için temel olan uygun sonuçları ve düzenli katılımı teşvik edebilir. Ödüller, başarıya ulaşmada çocukların öğrenmeye olan ilgisini ve motivasyonunu artırabilecek stratejilerden biri olarak anlaşılabilir. Ceza ise, çocukların disiplin eksikliğine veya uygunsuz davranışlarına verilen alternatif bir tepkisidir. Araştırmacılar, cezaların davranışlar üzerinde ödüllere kıyasla daha hızlı bir etki gösterdiğini, ödüllerin ise cezalardan daha uzun vadeli öğrenme ile sonuçlandığını öne sürmüşlerdir. Cezalar ise bir yandan çocukları davranışlarını düzeltmeye ve itaat etmeye yönlendirirken, diğer yandan çocukların olumsuz tepkiler vermesine ve istenmeyen davranışların devam etmesine neden olabilir. Ceza, çocuklarda öfke, meydan okuma ve intikam isteği uyandırabilir. Ebeveynler çocuk eğitiminde, dış ödüller yerine mümkün oldukça içsel motivasyonlara vurgu yapmalıdırlar. Ailede uygulanan çocuk eğitimi, çocukların kişisel gelişimini destekler, sağlıklı duygusal, zihinsel ve fiziksel gelişimlerine ve temel davranış kurallarının, yaşam değerlerinin ve kişiler arası ilişkilerin öğrenilmesine katkıda bulunur. Ebeveynlerin ödül ve cezaları kullanma tercihleri ve bunların sonuçlarına ilişkin farkındalıkları, çocuğun davranışlarını daha iyi anlamaya ve sağlıklı bir çocuk yetiştirmeye yardımcı olabilir.

Ebeveynlerin bu eğitim kaynaklarını doğru bir şekilde nasıl kullanacaklarını bilmeleri çocuk eğitiminin sağlıklı yürütülmesi için önemlidir.

Ebeveynlere Tavsiyeler:

Ebeveynlerin öfke ve kızgınlık duygularının yoğun olduğu bir anda çocuğu cezalandırması büyük bir hataya yol açabilir. Cezalandırmayı değil, öğretmeyi amaçlayan ve açıklamaya dayalı bir disiplin kullanmak tercih edilmelidir. Çocuğu koşulsuz olarak sevmek ve çocukla sıcak ilişkiler kurmak çocuğun gelişimi için son derece önemlidir. Sınırları açık bir şekilde açıklamak çocuklara güvenlik, istikrar, öngörülebilirlik ve emniyet duygusu sağlar.

Davranış Bozuklukları: Tanım ve Erken Teşhisin Önemi

Çocuklarda davranış bozuklukları, bireyin gelişim sürecinde ortaya çıkan ve sosyal, duygusal ve akademik uyumu olumsuz etkileyen bir dizi sorunu ifade eder. Bu bozukluklar, sadece çocukların kendilerini değil, ailelerini, akranlarını ve toplumu da derinden etkileyebilir. Davranış bozukluklarının erken teşhisi ve uygun müdahaleler, çocukların sağlıklı gelişimini desteklemek ve ileride ortaya çıkabilecek daha ciddi sorunların önüne geçmek açısından kritik öneme sahiptir. Bu ünite, DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition) kriterlerine göre sınıflandırılan yıkıcı bozukluklar, dürtü kontrol ve davranım bozuklukları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ünitenin amacı, çocuklarda davranış bozukluklarının nedenlerini, türlerini, tanı kriterlerini ve tedavi yaklaşımlarını kapsamlı bir şekilde ele alarak, bu konuda farkındalık yaratmak ve ebeveynlere, eğitimcilere ve diğer ilgili profesyonellere rehberlik etmektir.

Risk Faktörleri ve Nedenleri

Davranış bozukluğuna neden olan risk faktörleri oldukça çeşitlidir ve genetik yatkınlık, olumsuz aile yaşantıları, öğrenme güçlükleri, sosyoekonomik faktörler, beyin gelişimi ve çevresel etmenler gibi birçok faktörün etkileşimi sonucu ortaya çıkabilir. Genetik yatkınlık, bazı çocukların davranış bozukluklarına daha eğilimli olmasına neden olabilirken, olumsuz aile yaşantıları (aile içi şiddet, ihmal, istismar, yoksulluk, madde bağımlılığı gibi) çocukların duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyerek davranış sorunlarına yol açabilir. Öğrenme güçlükleri, çocukların okul başarısını düşürerek özgüvenlerini zedeleyebilir ve bu da davranış sorunlarına neden olabilir. Sosyoekonomik faktörler (düşük gelir, işsizlik, yetersiz eğitim gibi) ailelerin stres düzeyini artırarak çocukların olumsuz davranışlar sergilemesine katkıda bulunabilir. Beyin gelişimi ile ilgili sorunlar (DEHB gibi) da davranış bozukluklarına yol açabilir. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi, çocuklarda davranış sorunlarının ortaya çıkma olasılığını önemli ölçüde artırabilir.

Temel Davranış Bozuklukları ve Belirtileri

Ünite ele alınan başlıca davranış bozuklukları arasında Karşı Olma Karşı Gelme Bozukluğu (KOKGB), Davranım Bozukluğu (DB) ve Aralıklı Patlayıcı Bozukluk (APB) bulunmaktadır. Her bir bozukluğun kendine özgü belirtileri, tanı kriterleri ve tedavi yaklaşımları bulunmaktadır. KOKGB, genellikle erken çocukluk döneminde başlayan ve otorite figürlerine (ebeveynler, öğretmenler vb.) karşı gelme, kurallara uymama, tartışmacı davranışlar, sinirlilik, alınganlık ve kin besleme gibi belirtilerle karakterizedir. KOKGB olan çocuklar, sürekli olarak başkalarıyla tartışmaya girer, kuralları çiğner, başkalarını kızdırır ve hatalarından dolayı başkalarını suçlar. DB ise daha ciddi davranış sorunlarını içerir ve başkalarına zarar verme, eşyalara zarar verme, hırsızlık, dolandırıcılık, kuralları ihlal etme, hayvanlara kötü davranma ve şiddet kullanma gibi davranışlar gözlemlenir. DB olan çocuklar, başkalarının haklarını ihlal eder, toplumsal normlara uymaz ve ciddi suçlar işleyebilir. APB ise ani öfke patlamaları, saldırganlık, dürtü kontrol sorunları ve orantısız tepkilerle kendini gösterir. APB olan kişiler, küçük bir olay karşısında bile aşırı öfkelenir, bağırır, çağırır, eşyaları kırar ve fiziksel saldırganlık gösterebilir. Bu ataklar genellikle kısa sürelidir (30 dakikadan az) ve sonrasında pişmanlık ve suçluluk duygusu yaşanır. KOKGB tanısı için DSM-5 kriterlerine göre, öfkeli/kolay kızan duygudurum, tartışmacı/karşı gelen davranış ve kin besleme gibi belirtilerden en az dördünün altı ay boyunca gözlemlenmesi gerekmektedir. Bu belirtilerin çocuğun sosyal, akademik veya mesleki işlevselliğini olumsuz etkilemesi de gerekmektedir. DB tanısı için ise, insanlara ve hayvanlara karşı saldırganlık, eşyalara zarar verme, dolandırıcılık ya da hırsızlık ve kuralları ciddi biçimde ihlal etme gibi davranışlardan en az üçünün son on iki ay içinde sergilenmesi gerekmektedir. Bu davranışların çocuğun yaşına uygun olmaması ve sosyal, akademik veya mesleki işlevselliğini olumsuz etkilemesi de gerekmektedir. APB tanısı için ise, agresif dürtüsel davranış belirtilerinin gösterilmesi beklenmektedir. Bu belirtiler arasında, sözel veya fiziksel agresyon davranışlarının sık sık tekrarlanması, mala zarar verme veya fiziksel saldırıları içeren patlayıcı davranışların olması, saldırganlığın derecesinin olaya göre orantısız olması, davranışların önceden planlanmamış olması ve kişinin belirgin stres yaşamaması yer almaktadır.

Tedavi Yaklaşımları ve Müdahale Stratejileri

Davranış bozukluklarının tedavisinde, tek bir yaklaşım yerine çok yönlü bir tedavi planı uygulanması önemlidir. İlaç tedavisi genellikle eşlik eden diğer psikiyatrik sorunlar (DEHB, depresyon, anksiyete gibi) varsa uygulanır. Temel tedavi yaklaşımları arasında ebeveyn eğitimi, bilişsel davranışçı terapi

(BDT), sosyal beceri eğitimi, aile terapisi ve okul temelli müdahaleler yer almaktadır. Ebeveyn eğitimi, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını anlamalarına, olumlu davranışları desteklemelerine, etkili disiplin yöntemleri kullanmalarına ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. BDT, çocukların olumsuz düşünce ve davranışlarını değiştirmelerine, duygularını yönetmelerine ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine odaklanır. Sosyal beceri eğitimi, çocukların sosyal etkileşimlerde daha başarılı olmalarını, iletişim becerilerini geliştirmelerini, empati kurmalarını ve çatışmaları çözmelerini sağlar. Aile terapisi, aile içindeki iletişim ve etkileşim kalitesini artırmayı, aile üyeleri arasındaki sorunları çözmeyi ve aile birliğini güçlendirmeyi hedefler. Okul temelli müdahaleler, öğretmenlerin davranış sorunlarını yönetme becerilerini geliştirmeyi, sınıf ortamını düzenlemeyi ve akran zorbalığını önlemeyi amaçlar. Erken müdahale ve çok yönlü tedavi yaklaşımları, çocukların davranış sorunlarını aşmalarına, sağlıklı bir gelişim göstermelerine ve topluma uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Bu nedenle, davranış bozukluğu belirtileri gösteren çocukların vakit kaybetmeden uzman bir psikolog veya psikiyatrist tarafından değerlendirilmesi ve uygun tedavi planının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Çocuklarda davranış bozuklukları, bireyin gelişim sürecinde ortaya çıkan ve sosyal, duygusal ve akademik uyumu olumsuz etkileyen bir dizi sorunu ifade eder. Bunun yanında, Bu bozukluklar, sadece çocukların kendilerini değil, ailelerini, akranlarını ve toplumu da derinden etkileyebilir.

Okul Aile İş Birliğinin Temelleri ve Önemi

Bireyin gelişim sürecinde okul, aile ve çevre olmak üzere üç temel faktörün etkisi altında olduğu kabul edilmektedir. Özellikle okul ve aile, çocukların bilişsel ve sosyal gelişimleri üzerinde sınırsız ve tartışılmaz etkilere sahiptir. Bu iki kurum arasında güçlü bağlantı zincirleri kurarak çocuğu ailesiyle bir bütün olarak ele almak, eğitimin etkililiğini önemli ölçüde artırmaktadır. Okul aile iş birliği, çocuğun okula kaydıyla başlayan ve okul yönetimi ile öğretmenin çocuk ve aileye ilişkin temel bilgileri edinmesiyle pekişen bir süreçtir. Bu iş birliği, çocuğun bütüncül gelişimini sağlama, başarılı bir eğitim ortamı yaratma ve eğitimi destekleyen bir çevre oluşturma açısından elzemdir. Erken yaşlarda etkili bir şekilde uygulanan okul aile iş birliği programları, çocukların ilerleyen yıllarda olumlu davranış geliştirme, problem çözme, dil becerileri ve akademik başarı sağlamalarına katkıda bulunur. Ayrıca, özgüven gelişimi ile okula ve öğretmene karşı olumlu tutumlar sergilemelerinde de aile katılımının büyük rolü vardır. Okul aile iş birliği, geleceğe yapılan bir yatırım olarak değerlendirilmeli ve uzun vadede hem çocuk hem de toplum için edinilecek kazanımlara ulaşmada tarafların sorumluluklarını yerine getirmeleri önemsenmelidir. Okul, aile ve çocuk arasındaki ilişki bir sacayağı gibidir; bu unsurlardan birinde oluşan sıkıntı, çocuğun eğitimi üzerindeki olumlu etkileri en aza indirger. Okul aile iş birliğini geliştirmenin birçok yolu bulunmaktadır. Etkili bir iş birliği, veli ile diyalogun artırılması ve kurum yöneticileri ile eğitimcilerin iletişim becerilerini geliştirmesiyle mümkündür.

Aile Katılım Kategorileri ve İletişim Kanalları

Ailelerle iletişimin gerçekleşeceği alanlar genel olarak beş kategoride ele alınır: “Öğrenen Olarak Aile” (okul politikası, öğrenme süreci, ebeveynlik becerileri hakkında bilgi sahibi olma), “Öğreten Olarak Aile” (evde öğrenmeye ilişkin çocuğun eğitiminde görev ve sorumluluk alma), “Bilgi Kaynağı Olarak Aile” (çocuk gelişimi odaklı bilgi paylaşımı), “Destekleyici Olarak Aile” (okulun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda görev alma) ve “Danışman ve Karar Verici Olarak Aile” (çocuğu ilgilendiren konularda fikir alışverişi, öneri sunma, karar verme sürecine katılma). İş birliği sürecinde ailelerin öğretmenin adil olmasını, öğretmenlerin ise ailelerin dürüst, sabırlı ve iş birliği içinde hareket etmesini beklediği belirtilmiştir. Öğretmenlerin ebeveynleri destekleyici, anlayışlı bir yaklaşım sergilemesi ve onları okulun bir parçası olarak hissettirmesi önemlidir. İş birliğini geliştirmede en çok yararlanan uygulamalar arasında veli toplantıları, bireysel-telefon-sosyal medya aracılığıyla görüşmeler, ev-veli ziyaretleri, yazışmalar, seminer-konferanslar, aile eğitimleri ve sosyal kültürel etkinlikler yer alır. Kurum tarafından düzenlenen programlar, yetişkinlere yönelik eğitim sınıfları ve atölye çalışmaları da iş birliğini sağlamaya yönelik diğer çalışmalardır. Öğretmenlerin, ebeveynleri okulda düzenlenen eğitim etkinliklerine dahil etmesi ve bireysel görüşmeler gerçekleştirilmesiyle iletişim köprüsü güçlendirilebilir. Broşürler, afişler, dilek/şikayet kutuları gibi geleneksel yöntemlerin yanı sıra e-posta, sosyal medya uygulamaları (Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp grupları) ve okul web siteleri gibi teknolojik araçlar da duyuru ve haberleşme aracı olarak etkin bir şekilde kullanılabilir. Özellikle ev ziyaretleri, okul aile iş birliğini sağlayan en etkili aile katılım çalışmalarından biridir; çocuğun yaşam şartları, çalışma ortamı ve aile içi ilişkiler hakkında önemli bilgiler edinilmesini sağlar. Okul Aile Birlikleri de eğitsel, ekonomik ve sosyal görevleriyle okul ile aile arasında köprü görevi üstlenerek iş birliğini artırmada önemli rol oynar. Okul aile iş birliğinin etkileri, okul, öğretmen, aile ve çocuk olmak üzere tüm paydaşlar için çok yönlüdür.

Paydaşlar Açısından İş Birliğinin Yararları

İş birliği, aile ile öğretmenin birbirini tanımasını, eğitimle ilgili görüş ve tutum farklılıklarını asgari düzeye indirerek ortak paydada buluşmalarını sağlar. Sağlıklı bir okul-aile ilişkisi, ailenin çocukla kuracağı ilişkiyi de olumlu yönde etkiler. * **Çocuk açısından yararları:** Mutlu ve başarılı bir birey olarak hayata hazırlanma, okulda ve evde çocuğa karşı tutum farklılığını ortadan kaldırma, daha iyi öğrenme ortamları oluşturma. * **Aile açısından yararları:** Çocuğun eğitiminde kendi rolünün farkına varma, gelişimine çok yönlü katkı sağlama, eğitim konusunda kendine güven duyma, bireysel ilgi, yetenek ve becerilerini fark etme, çocukla etkili iletişim kurabilme. * **Öğretmen açısından yararları:** Programı etkili ve daha kolay uygulama, sağlıklı sonuçlar elde etme, ailelerle etkili iletişim kurarak problem çözebilme, sorumlulukları paylaşma, iş tatmininde artış.

*Kurum açısından yararları:

* Eğitimde fırsat eşitliğini sağlama, amaçlara kolay ulaşabilme, çocuğun çok yönlü gelişimine katkı sağlama, eğitimde sürekliliği ve kalitesini artırma, sorumlulukları paylaşma. Araştırmalar, iş birliğinin çocuklarda güven duygusunu artırdığını, çok yönlü gelişimi desteklediğini ve daha tutarlı davranışlar sergilemelerine katkı sağladığını göstermektedir. Okullar için disiplin sorunlarının azalması, finansman kaynağı sağlanması, itibarın artması gibi faydalar; öğretmenler için motivasyon artışı, işlerin kolaylaşması ve öğrenciyi yakından takip etme olanağı gibi faydalar; veliler için ise etkin katılım, kuruma güvenin artması ve kurumun amaçları doğrultusunda güdülenme gibi faydalar sağlar. Toplumsal düzeyde ise birlik sağlanması, kendini tanıyan, üretken nesiller yetiştirilmesi ve kültür seviyesinin artırılmasına katkıda bulunur.

İş Birliğinin Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri

Ancak okul aile iş birliğinin sistemli ve etkili bir şekilde yürütülmesini engelleyen çeşitli durumlar da mevcuttur. Bu engeller okul, öğretmen veya aileye ilişkin özelliklerden ya da okul ile aile arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanabilir. Ebeveynler, resmi bir kurum olduğu için başlangıçta okuldaki faaliyetlere katılmada çekimser davranabilirler. Ailelerin eğitim ve gelir seviyesi, çocuk sayısı, köy ya da şehirde yaşamaları, kuruma veya öğretmene karşı olumsuz algıları, okula karşı ilgisizliğin temel nedenleri arasındadır. Anne ve babanın çalışıyor olması, işlerindeki yoğunluklar, zaman sıkıntısı, ailede çocuğa verilen değer, ailenin değer yargıları gibi faktörler de iş birliğini olumsuz etkileyebilir. Öğretmenlerin okul aile iş birliği konusunda bilgi yetersizliği, olumsuz tutumu veya bu tür çalışmaları ek bir iş yükü olarak değerlendirmesi de önemli bir engeldir. Okul yönetiminin iş birliğine sıcak bakmaması, işlerinin aksayacağını düşünmesi, okulda gerçekleştirilecek faaliyetlerin kapsamı hakkında bilgi sahibi olunmaması, ebeveynlerle görüşme yapmak adına özel gün ve saat planlaması yapılmaması, toplantı saatleri hakkında geç bilgi verme veya toplantı yerinin uygun olmaması gibi durumlar da iş birliği sürecini engellemektedir. Ailelerle iletişimde ekonomik durum ve zaman sıkıntısı sıklıkla karşılaşılan sorunlardır.

Bu engelleri aşmak için öğretmenlerin ailelere fazla yüklenmeden, zaman ve maliyetten tasarruf ederek yeni teknolojik uygulamaları kullanması önerilmektedir. Günümüzde mobil teknolojiler ve internet tabanlı uygulamalar, “her zaman her yerde eğitim” ilkesiyle bu engellerin aşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, velilerle ilişkilerin sadece maddi bağlarla kurulmaya çalışılması, velilerin okula bakış açısını olumsuz etkileyerek iş birliğini zedeleyebilir ve onları okuldan uzaklaştırabilir. Okul Aile Birliği toplantılarında maddi konuların aşırı ön plana çıkması da velilerin katılımını azaltabilir. Sonuç olarak, okul aile iş birliğinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, eğitim öğretim sürecinde başta çocuk olmak üzere tüm paydaşlar üzerinde olumlu etkiler yaratacak ve süreci kolaylaştıracaktır. Engellerin farkında olunarak planlı ve esnek yaklaşımlarla bu engellerin üstesinden gelinmesi, eğitimin kalitesini ve sürekliliğini sağlamak için hayati önem taşımaktadır.

Çocuk gelişimi ve eğitiminin en temel bileşenlerinden biri olan aile, çocukların ilk öğrenme deneyimlerini yaşadığı ve gelecek yaşantıları için sağlam bir temel oluşturduğu ortamdır. Çocuklar, aile içinde gözlemledikleri davranış örüntülerini, tutumları ve iletişim biçimlerini taklit ederek öğrenirler. Bu nedenle, ebeveynlerin çocuk algısı, tutum ve davranışları, çocuk gelişimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri, geçmiş deneyimleri ve çocuk gelişimi konusundaki bilgi düzeyleri, sağlıklı nesiller yetiştirmek ve nitelikli eğitim imkanları sunabilmek adına dikkatle ele alınması gereken faktörlerdir. Alanında uzman kişiler aracılığıyla verilen nitelikli anne baba eğitimleri, ebeveynlerin çocuklarının ilgi ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına, onlarla daha sağlıklı iletişim kurmalarına ve çocuk yetiştirme becerilerini geliştirmelerine önemli katkılar sağlar. Özellikle okul öncesi dönemde ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşimleri ve yaklaşımları büyük rol oynar. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda farklı boyutlarda desteğe ihtiyaç duyması, tek bir yaklaşımla ilerlemek yerine, ihtiyaçları tespit ederek koşullar doğrultusunda en uygun yaklaşımı belirlemenin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum, farklı anne baba eğitimi yaklaşımlarının geliştirilmesine yol açmıştır.

Anne baba eğitimi programı hazırlama süreci, belirli aşamalardan oluşur:

Hedef grubun belirlenmesi, ailelerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi (ihtiyaç analizi), eğitim programının hedeflerinin belirlenmesi, eğitim programının içeriğinin belirlenmesi, yöntem ve tekniklerin belirlenmesi ve aile eğitim programının uygulanması/öğrenme-öğretme süreçleri.

Ünite, altı temel anne baba eğitimi yaklaşımını detaylandırmaktadır:

1. *Ev Merkezli Aile Eğitimi:*

Bu yaklaşımda eğitimciler, hedef katılımcılara yönelik hazırlanan program oturumlarını uygulamak üzere belirli aralıklarla ebeveynlerin evlerine giderler. Genellikle sosyo-demografik açıdan dezavantajlı çocukların aileleri hedeflenir ve çocukların gelişim, eğitim, sağlık ve beslenme ihtiyaçlarının aile eğitimi yoluyla karşılanması amaçlanır. Eğitimciler materyaller sunar, önceki görevleri değerlendirir ve bir sonraki görüşmeye kadar yapılacakları belirler. Koşullar uygunsa, aileler belirli kurumlarda diğer ebeveynlerle bir araya gelerek bilgi alışverişinde bulunabilirler.

2. *Kurumsal Aile Eğitimi:

* Katılımcılar, haftanın belirli gün ve saatlerinde belirlenen bir kuruma giderek diğer katılımcılarla birlikte sistematik bir eğitim alırlar. Ebeveynlerin programa katılım düzeyini artırmak için uygun gün ve saatler belirlenir. Bu yaklaşım, ebeveynlerin çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda benzer veya farklı ihtiyaçları ve sorunları olduğunu görmelerine, rahatlamalarına ve kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olur. Çocuk merkezli materyaller kullanılır ve ailelerden evde çocuklarıyla birlikte çalışma yapmaları istenir. Gerekirse, anne babalar çocuklarıyla birlikte oturumlara katılarak etkileşimli çalışmalar gerçekleştirebilir ve eğitimciler ev ziyaretleri yaparak ebeveyn-çocuk ilişkisine yönelik gözlemler ve önerilerde bulunabilirler.

3. *Okul Öncesi Eğitimle Bütünleştirilmiş Aile Eğitimi:

*Çocukları okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ailelerin eğitimi, çocuklarının bütüncül gelişimlerini desteklemek, okulda ve evde tutarlı bir yaklaşım sergilenmesini sağlamak ve öğrenmelerini pekiştirmek amacıyla okul öncesi eğitimle bütünleştirilir. Bu yaklaşımın aile, çocuk, eğitimci ve kurum açısından birçok faydası vardır. Aileler, kurumdaki haberler, eğitim süreçleri hakkında bilgilendirilir, ebeveynlik becerileri gelişir, çocuklarının gelişim düzeylerini ve ihtiyaçlarını bilir, kurumla iş birliği içinde tutarlı bir tutum sergiler. Çocuklar okula uyumda esnek bir geçiş yaşar, eğitimin önemini fark eder ve öz saygı, benlik algısı gibi sosyal duygusal becerileri gelişir. Eğitimciler aileyle iş birliği yaparak programın etkililiğini artırır, çocuklar ve aileleri hakkında detaylı bilgi sahibi olur. Kurum ise eğitimin sürekliliğini ve kalitesini artırır, ebeveynlerin kuruma güvenini pekiştirir. MEB'in Okul Öncesi Eğitim Programı, EBADER ve OBADER gibi rehberler bu yaklaşımı destekler. Bu yaklaşım, Aile Eğitimi Çalışmaları ve Aile Katılımı Çalışmaları olmak üzere iki ana başlıkta ele alınır:

Aile Eğitimi Çalışmaları:

* Uyum haftasında kurum tanıtımı, beklentilerin alınması ve aile eğitiminin önemi hakkında bilgi verilir. Ailelerin ihtiyaç duyduğu alanlar belirlenerek eğitim toplantıları ve konferanslar düzenlenir. Eğitim toplantıları, ebeveynlerin ve çocukların okula uyumunu desteklemek, eğitim süreçleri hakkında bilgilendirmek amacıyla yapılır. Konferanslar ise çocuklarda uyum ve davranış problemleri, etkili

iletişim, anne baba tutumları, beslenme gibi konularda uzmanlar tarafından bilgi ve farkındalık artırmak için düzenlenir.

* Aile Katılımı Çalışmaları:

* **Çocukların gelişiminde hem akademik hem de sosyal beceriler üzerinde önemli rol oynar.**

Kurum ve aile arasındaki sağlıklı iletişimi güçlendirmek için çeşitli etkinlikler kullanılır:

* **Aile İletişim Etkinlikleri:**

* Selamlaşma, telefon görüşmeleri, haber mektupları, yazışmalar (iletişim defterleri), kitapçıklar (kurum felsefesi, işleyişi), bültenler ve bülten tahtaları (duyurular, planlamalar), görsel işitsel kayıtlar (fotoğraf, video), dilek kutusu, makaleler ve makale kutusu, anne baba kütüphaneleri, portfolyo (çocukların gelişim gözlem formları, etkinlikleri) ve internet temelli uygulamalar (e-posta, web sayfası, sosyal medya) gibi yöntemlerle aile ve kurum arasında sürekli ve etkili iletişim sağlanır.

* **Ailenin Eğitim Etkinliklerine Katılımı:**

Ebeveynlerin kurumda gözlem yapması, materyal hazırlama/bakımına yardımcı olması, alan gezilerinde destek olması, uzmanlık alanına yönelik sınıf içi etkinlikler yapması, çocuklarla mutfak etkinlikleri gerçekleştirmesi, etkileşimli kitap okuma/masal anlatma/oyun oynama ve öğretmen tarafından planlanan sınıf içi etkinliklerde görev alması gibi yedi aşamalı bir katılım önerilir.

* **Ev Ziyaretleri:**

Eğitimcilerin çocukların yaşadığı ortam ve aile içi dinamikler hakkında bilgi edinmesi, aile ile sıcak ilişkiler kurması için fırsatlar sunar. Genellikle 30-40 dakika sürer, güz ve bahar dönemlerinde en az birer kez olmak üzere yılda en az iki defa yapılmalıdır. Ziyaretlere farklı bir öğretmen veya yönetici eşlik etmelidir. Ziyaret sonrası gözlemler “Ev Ziyareti Gözlem Formu”na kaydedilir.

* **Bireysel Görüşmeler:**

Ebeveynlerin kurum ve çocukla ilgili, eğitimcilerin ise çocuğun ev ortamı ve özel durumları hakkında karşılıklı paylaşımlar gerçekleştirdiği görüşmelerdir. Çocukların gelişim düzeyleri, ihtiyaçları, tutum ve davranışları konuşulur. Her çocuk için dönemlik en az bir defa olmak üzere yılda minimum iki defa yapılmalı, acil durumlarda ek görüşmeler düzenlenebilir. Eğitimci, görüşme öncesinde çocuğun portfolyosundan faydalanarak sunum hazırlayabilir.

* **Ailelerin Yönetim ve Karar Verme Süreçlerine Katılımı:**

Ebeveynlerin kurumun amaç, hedef ve politikalarının belirlenmesi gibi karar alma süreçlerine aktif katılımını içerir. Eğitimin niteliğini artırır, demokratik bir ortam sunar, kurum ve aile arasında iş birliği, güven ve etkili iletişim sağlar.

4. Uzaktan Eğitim Yoluyla Aile Eğitimi:

Coğrafi olarak dezavantajlı bölgelerdeki veya yüz yüze eğitime erişim zorluğu yaşayan ailelere yönelik bir yaklaşımdır. Mektupla eğitim, radyo, televizyon veya internet uygulamaları aracılığıyla gerçekleştirilir. Geniş kitlelere ulaşmada ve zaman/mekan kısıtlamalarını aşmada avantajlıdır. Pandemi döneminde çevrimiçi platformlar üzerinden verilen eğitimler bu yaklaşıma iyi bir örnek teşkil etmiştir.

5. Mobil Hizmetler Aile Eğitimi:

Erken çocukluk eğitimine erişim bakımından dezavantajlı veya mevsimlik işçilik nedeniyle göçlerin olduğu bölgelerde hem çocuk hem de aile eğitiminin gezici otobüsler aracılığıyla gerçekleştirildiği yaklaşımdır. Genellikle bir eğitim kurumunun bahçesinde yarım gün çocuklarla, yarım gün ailelerle eğitim yapılır. Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak açısından önemli bir adımdır ve 2023 Eğitim Vizyonu’nda da yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

6. Çocuktan Çocuğa Aile Eğitimi:

Çocukların edindikleri bilgileri evdeki diğer çocuklara aktarması ve bu doğrultuda ebeveynlerine de görev ve sorumluluklarını hatırlatması yoluyla gerçekleştirilen bir yaklaşımdır. Bu yolla eğitimin çocuktan çocuğa, çocuktan aileye ve çocuktan topluma yaygınlaşması hedeflenir. Genellikle sağlık, bakım, beslenme, güvenlik önlemleri, bilişsel ve sosyal duygusal gelişim konuları ele alınır. Sonuç olarak, çocuk gelişimi ve eğitiminde aile eğitiminin rolü ve öneminin tüm yetişkinler tarafından içselleştirilmesi kritik öneme sahiptir. Eğitim verilecek ebeveynlerin içinde bulunduğu coğrafya, toplum, kültür gibi koşullar göz önünde bulundurularak, verilecek eğitimin en etkili olacağı düşünülen model seçilmelidir. Eğitim programının planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde, katılımcıların ihtiyaçları doğrultusunda farklı yöntem ve teknikler kullanılmalı; değerlendirmeler sonucunda tespit edilen eksiklikler veya olumlu faktörler, yeni planlamalar yapılırken dikkate alınmalıdır. Sağlıklı nesiller yetiştirmek, ancak çocuk yetiştirme konusunda bilgi ve farkındalık düzeyi yüksek ebeveynler aracılığıyla mümkün olabilmektedir.

Aile Eğitiminin Tanımı ve Kuramsal Temeli

Aile eğitimi programları, doğumla birlikte yaşamlarının büyük bir bölümünü aileleriyle geçiren bebeklerin ve çocukların gelişimini desteklemek amacıyla tasarlanmış, anne babaların ebeveynlik rollerini daha bilinçli bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olan sistematik ve profesyonel destek programlarıdır. Ailelerin çocuklara sunduğu ortamlar ve sosyal çevre, çocukların tüm gelişim alanlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde anne babalara ebeveynlik rolleri hakkında bilgilendirme yapılması büyük önem taşır. Teorik olarak, aile eğitimi çalışmalarının temelinde Bronfenbrenner'in Ekolojik Kuramı yer almaktadır. Bu kurama göre, çocuğun büyüme ve gelişiminde iç içe olduğu birçok bileşen bulunmakta ve aile bu bileşenin en temelinde yer almaktadır. Aile eğitimi, ilk zamanlarda çocuk yetiştirme'nin önemi ya da ailelere ebeveynlik rolleri hakkında bilgi verilmesi olarak tanımlanmış olsa da, bu tanımın aile eğitiminin amacını tam olarak yansıtmadığı bilinmektedir. Günümüzde aile eğitimi, çocukların bilişsel, duygusal, sosyal ve iyi oluş hallerini koruyarak gelişimlerini desteklemek amacıyla sunulan programlar olarak tanımlanmaktadır.

Tarihsel Gelişim ve Destek İhtiyacı

Aile eğitimleri ilk olarak Amerika ve Avrupa'da başlamıştır. Amerika'da 1800'lü yılların başından itibaren kullanılan aile eğitim programlarının oluşturulmasında kurulan Annelik Derneği'nin çalışmaları önemli bir yer tutar. Sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşların da desteği ile Amerika'da Aile Eğitim Programları oluşturularak, devlet tarafından desteklenmiştir. Başlangıçta dezavantajlı bölgelerde yaşayan ailelerin çocukları için proje olarak başlamış, daha sonra programlar ortaya çıkmıştır. Aile eğitim programları hazırlanırken, içinde bulunulan çevre ve yaşam koşulları dikkate alınıp o gruba özgü program hazırlandığında, verim en üst seviyede olmaktadır. Özellikle dezavantajlı gruplar için aile eğitim programlarının yaygınlaştırılması önemli bir yer tutmaktadır. Aileler, değişen dünya yapısı içerisinde çeşitli nedenlerle desteğe ihtiyaç duymaktadır. Çocuklarıyla ilgili durumlarda da hem onların eğitimi hem gelişimleri hem de aile içinde yer alan durumlara yönelik geri bildirim alma gereksinimi doğmuştur. Eski yıllarda informal yollarla alınan bu geri bildirimler zamanla yeterli gelmeyip ailelerin gereksinimlerini karşılamada eksik kalmıştır. Bu nedenle toplumun diğer alanlarında ve kademelerinde bulunan merkezlerden destek alma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Yurt Dışındaki Yaygın Aile Eğitim Programları

Yurt dışında aile eğitiminin önemi ve aile eğitimi ile ilgili çalışmalara erken yıllarda başlanmış olsa da, son yıllarda bunun önemi daha çok anlaşılacak aile eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Proje kapsamında ortaya çıkan eksikliklerin fark edilerek yaygınlaştırma çalışmalarında programlar ortaya çıkmıştır. Bu programların ortaya çıkmasında farklı kurum ve kuruluşlar iş birliği içerisinde çalışarak çocukların eğitimi, gelişimlerinin bütünsel olarak desteklenmesi, özellikle olumsuz sosyoekonomik koşullardan kaynaklı dezavantajlı durumların ortadan kaldırılması, ailelerin ebeveyn olmakla ilgili bilinçlendirilmesi, çocuk yetiştirme konusunda farkındalıklarının artırılması, çocukları ile iletişim, davranış sorunlarının ortadan kaldırılması gibi konulara sıklıkla programlarda yer verilmiştir. Yurt dışında yaygın olan aile eğitim programları arasında Head Start Programı, High/Scope Perry Okul Öncesi Projesi (High/Scope Perry Preschool Project), Minnesota Erken Çocukluk Aile Eğitimi Programı (ECFE/Minnesota Early Childhood) ve Öğretmen Olarak Ebeveynler Programı (Parent as Teachers Program/PAT) sayılabilir. Head Start Programı, sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin dezavantajlı çocuklarının bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişimlerini bütüncül olarak desteklemek amacıyla geliştirilmiş bir programdır. 1965 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaya başlanmıştır. En önemli hedefi dezavantajlı çocukların sosyal yeterliliklerinin geliştirilmesidir. Böylece yoksulluğun getirmiş olduğu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılarak, sosyal ve eğitsel eşitlik sağlamak amaçlanmıştır. High/Scope Perry Okul Öncesi Projesi (High/Scope Perry Preschool Project), David Weikart tarafından, erken çocukluk eğitiminde her ebeveyn ulaşmanın önemli olduğu düşüncesinden yola çıkarak örnek bir program niteliğinde geliştirilmiştir. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin dezavantajlı çocukları ve düşük IQ seviyesine sahip çocukların gelişimlerini desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Kurum merkezli bir program olmasına karşın ev ziyaretleri de önemli bir parçasıdır. Okul Öncesi Çağda Çocukları Olan Ailelere Yönelik Evde Eğitim Programı (HIPPI/ Home Instruction Program for Parents of Preschool Youngsters), 1969 yılında, İsrail Kudüs Hebrew Üniversitesinde başlatılarak dört-beş yaşındaki çocuklara yönelik ev merkezli olarak hazırlanmış bir programdır. Çocukların erken

öğrenmelerinde ebeveynlerin rolünün önemli olduğu düşünülerek tasarlanmıştır. Ebeveyn ve çocuklar arasında doğal bir bağ olduğundan yola çıkarak, bu bağı kuvvetlendirmenin çocukların ileriki yaşamlarında başarılı olmalarında etkili olduğunu savunmaktadırlar. Minnesota Erken Çocukluk Aile Eğitimi Programı (ECFE/Minnesota Early Childhood), 1973 yılında uygulanmaya başlamıştır. Program, ailelerin çocuklarının ilk ve en etkili öğrenme dönemlerinde öğrenme ortamı sağladığı fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle çocukların en etkili öğrenme dönemlerinde, aileleri desteklemeyi amaçlamıştır. Öğretmen Olarak Ebeveyn Programı (Parent as Teachers Program PAT), 1981 yılında Missouri'de başlamıştır. Altı farklı ülkede ve Amerika'nın 49 eyaletinde hizmet vermeye devam etmektedir. Programda farklı aile yapısı, kültür, toplum yapısına göre uyarlanabilmektedir. PAT olumlu çocuk gelişimini teşvik etmek ve çocuklara yönelik olumsuz durum ve davranışları engellemek amacıyla, ailelere ebeveynlik becerilerinin öğretildiği programdır.

Türkiye'deki Aile Eğitim Programları

Ülkemizde aile eğitim programları ailelerin ihtiyaçlarından yola çıkarak hazırlanmıştır. Yurt dışında olduğu gibi ülkemizde de düşük sosyoekonomik durumun getirmiş olduğu dezavantajlı durumu ortadan kaldırmak üzerine birçok aile eğitim programı hazırlanmıştır. Amaç eğitim, sağlık, sosyal, duygusal, ekonomik olarak dezavantajlı durumda olan ailelere destek olmaktır. Özellikle düşük sosyoekonomik düzeye ya da düşük eğitim düzeyine sahip aileler çocuk yetiştirme konusunda yeterli ve nitelikli bilgiye ulaşma konusunda sınırlılık yaşamaktadır. Ek olarak ailelerin kendilerinin ihtiyaçları, ebeveyn olma durumları, anne baba tutumlar, üreme ve sağlık konularında da bilinçlendirmeleri temel alınmıştır. Bu programlar ev merkezli olabileceği gibi kurum merkezli de olabilmektedir. Ya da her ikisinin birlikte yürütüldüğü programlar da mevcuttur. Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP), 1982 yılında Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyeleri tarafından "Erken Destek Projesi" kapsamında başlatılmıştır.

Sosyoekonomik olarak dezavantajlı koşullarda yaşayan, okul öncesi eğitim alamayan ve ilkökula başlayacak altı yaşındaki çocukların anneleri program kapsamında hedef gruptur. Aile Çocuk Eğitim Programı, 1988 yılında "Sıfır-dört yaş Erken Çocukluk Eğitimi Projesi"nin bir çıktısı olarak uygulanmaya başlamıştır. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ve UNICEF iş birliği ile uygulanan program annelere yönelik geliştirilmiştir. Ana Baba Okulu, ülkemizde 1962-1963 yıllarında Ord. Prof. Dr. İlhan Şükrü Aksel'in Akıl Hıfzıssıhhası Cemiyeti Başkanı tarafından anne babalarla haftalık sohbetleri olarak başlamıştır. Anne Destek Programı, okul öncesi eğitime devam eden çocukları olan anneler için geliştirilmiştir. Annelerin eğitim sürecinin bir parçası olduğu düşüncesinden yola çıkılarak bu eğitim sürecini nasıl destekleyebilecekleri konusunda anneleri bilgilendirmeyi amaçlar. Baba Destek Programı (BADEP), 1996 yılında Prof. Dr. Sevda Bekman, Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı ve AÇEV uzmanları tarafından geliştiren Baba Destek Programının ortaya çıkmasında Anne Çocuk Eğitim Programı'nın etkisi olmuştur. Okul Öncesi Veli Çocuk Eğitim Programı (OVÇEP), AÇEV bünyesinde Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın başarılı olması üzerine geliştirilmiş bir programdır. Anne-Baba-Çocuk Eğitim Programı, 1997-1998 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmıştır. Proje olarak başlayan Anne-Baba-Çocuk Eğitim Programı, kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesini temel almaktadır. Bu programlar, ailelerin çocuklarının eğitimine aktif katılımını teşvik ederek, toplumun genel refahına katkıda bulunmayı amaçlar.